

Dio I.

Sutvid i Vida.

Odmotala se prva klica živog, **monera** kakva, od stvari vječne, pa zatim od živoga ispao i čovjek, koji se malo po malo izvijao od stupnja na stupanj, od najnižeg skotskog do sadašnjega pouzvišenog, kako se to nekima svigja; ili iskočio čovjek, u uzornoj čitavosti, iz ruke Tvorca, te onda nekako opao, kako se to opet drugima čini: u jednom i u drugom slučaju, u povijesno praskozorje čovječanstva prirodna religija živi i tići se bujno.

Priroda, na svora razbludnom krilu, uspavljivala je u sanje vjerske, i Kušite, i Turane, i Semite, i Arijece, od kojih posljednjih i mi Slaveni polazimo. Ali je neka različenost u vjerovanju ovih velikih rodova ljudskih. Dok se Kušiti i Turani poglavito odaše krutome bajanju naravnih moći, a Semiti, u vrućim svojim krajevima, svrnuše pažnju na tvar, koja se pod sunčanim žarom oplogjuje, Arijci, u svježijem i hladnijem zraku svojih visina alpinskih, najvoljahu kućni oganj i držahu u sjajno nebo uprte oči. Vatra, koja hrani, topli, razgaljuje porodicu pri sumornom i studenom sjenu noći, a u ljudske duše ulijeva čistoću i pravičnost; djedovi do te vatre, do domaćeg ognjišta, već upokojeni, no još nekako živi i štitnici svemu rodu, kome iskresaše otajnu iskru života; vidilo nebesno, ta oveća vatra, a raznolična, koja tuče i zimu i noć, a iz zemlje izvija plodove, na radost velike narodne porodice, ljudske sirotinje; pa najznatniji atmosferični pojavi, što su, u opće, pomagači vidilu: eto, u glavnom, prilične arijske religije.

Nebesno svagdašnje vidilo, od koga stoji **svijet**, živo vidilo, svuda razliveno, davni Arijci, pa i narodi koji od njih potekoše, smatrahu prvim i vrhovnim bogom. Po jednakome korenu **div**, svijetliti, vedriti se, svi negda prozvaše najviše božje biće. Arijskomu velikomu bogu na nebesima Heleni i Latini zadržase prvo mjesto sa svojim *Ζευς-Διός* i Jupiter-Diovis-Jovis, Skandinavci i stari Nijemci mjesto uzvisito sa Tyr i Zio, Indi pomen davne mu veličine u docnije sniženom svojem bogu Dyaushpitar, a sva indo-europska plemena neprevrni trag u riječima **deva**, **div**, koje označuju općeniti pojam božanstva. A od ovoga suglasja nije ni čudo. Koja tvar na svijetu divnija i milija od vidila?

Ali je tu po srijedi znameniti izuzetak, što se donekle dotiče i Slavena. Sanskritska riječ **devas** za bogove ista je riječ, koja i zendska **daêvas**; pa ova u Avesti ne označnje blage bogove, nego zle duhove. Općenito božanstvo Eranci izrazuju sa riječi **bagha**; a ovo isto i mi, jedini u tome izmegju svih zapadnih Indo-Europljana, činimo sa našom riječi **bog**. I napram zlih duhova može biti da, leksikalno, mi Slaveni postupamo kao i Eranci. **Divljan**, **divlji čovjek**, **divi**, razmeću se po našim narodnim pričama i pjesmama¹.

¹ I ako je riječ **div** tugja (Miklošić, **Christ. Termin.**, s. 35), te uzeta od Perzijanaca, pa preko Turaka došla u naše krajeve, svakako je, praslavenska riječ **divljan**, kojoj je prva osnova indo-europsko **div**. Što je sad u nas **divlji** (starije **diviji**) ferus, silvester, to, u prvine, bijaše divinus. **Divo**, **divъ** u Slavena znači čudo. Vidi **akad. rječnik** pod **Div** i **Divlji**.

Nego bilo ovome kako mu drago, to stoji, da Eranci i Slaveni pometnuvši riječ **daêva**, **deiva**¹, za božanstvo, mjesto nje uzeše drugu riječ **bagha**, **bogъ**.

Ovo, ovdje rečeno, vrlo je znatno u historiji vjerovanja arijskog. Zoroastrova religija, izložena u starijim dijelovima Aveste, dok pokrenu pomenutu izmjenu riječi i nazorâ², prokle svijetle bogove prvašnjih Arijaca i premetnu ih u tamne i opake duhove³. Uz pradavnu i legendarnu, ali u suštini ipak historičnu osobu eranskog proroka Zarathustre, ili Zoroastra, javlja nam se, u krilu Arijaca, prvi otpor protiv prijesnog bogoštovja zgoljnih prirodnih bogova. Sa Zoroastrom, Eranci razbistriše staru religiju, uzvisivši je do reda dualističnog, a skoro i monoteističnog. Sudeći po tome, što mi u eranskom smislu označujemo božanstvo, trebalo bi reći, da se Zoroastrova misao, kojekako, dodjede i otaca naših. Slaveni, ti zadnji Indo-Europljani, bez sumnje sjedili su i najduže do eranske visočine, otkle bi se vršio bio oni uticaj. Vršio se, n. pr., i na bližnje Armene, kojima **dev** znači zloduh. Mi imamo, osim **bogъ**, još drugih svečanih vjerskih riječi, koje se čine jednake sa eranskima. **Svetъ** je ono u nas, što **çpenta**⁴ u Eranaca, a **gatnja** što i **gatha** u Avesti⁵. I naša **aždaha**, jošte i te kako živa u svemu pučkom predanju, čista je prilika davnašnje **ažidahe** na Eranu⁶.

¹ Fick, **Vergl. Wört.**, II B., s. 584.

² M. Müller, **Beitr. zur vergl. Religionsw.**, s. 23—4.

³ No, i mimo proklete Daêve, svijetlo osta Erancima nešto preuzvisito. "Vidjela bez početka, bez kraja, veličamo mi, veli Avesta (Yacna XVII, 41). Gdje se god, u ovoj radnji, navodi Avesta, to je po prevodu P. Spiegela, Leipzig I B. 1852, II B. 1859, III B. 1863.

⁴ Miklošić, **Christ. Termin.**, a. 40.

⁵ Kano da i jezična fonetika priključuje Slavene Erancima Vrli sastavljač akademijaskog rječnika, moj prijatelj P. Budmani, potrudite se, u zasebnoj radnji, da to dokaže.

⁶ Valja da i ova riječ preko Turaka k nama pregje iz novije Perzije; no se, zaista, ne prenese preko njih preobilno pričanje i pjevanje o ovoj grdosiji, pa je i **ažь**, zmija, u **až-daha**, zmija grizuća, čisto slavensko. Glede pjevanja našeg, još nešto Gdje je, u pjesmama mitičnog sadržaja, govor o zemlji proklesoj, pominje se navadno Indija:

"Al' govori Blažena Marija:
A moj brate, Gromovnik Ilija!
Kako ne ću suze prolijevati,
kad ja idem iz zemlje Ingjije.
iz Ingjije iz zemlje proklete?
U Ingiji teško bezzakonje"
(Vuk. **pjesme**, knj. II, 1, v. 16—20).

I Avesta ljuto omrznula na Indiju, to glavno sjedište protivnika Ahuramazdinih. Indija, inače, našem je narodu malo, ili nimalo poznata. Nego je ova opaska tek mimogredna, iz koje ja ne izvodim nikakva stroga zaključka.

Nama je hrliti pri ovom pregledu odnošaja naših i eranskih; ali ne možemo premućati ni to, da vjera pavličanska, prvim postanjem svojim perzijska, zapali se, po krajevima južnih Slavena, brzinom praha pušćanog. Što je pak, po mom mnenju, najjači dokaz uticaju sa strane na vjerovanje slavenskih pradjedova naših, jeste ćudnovata okolnost, da Litvini, premda po jeziku Slavenima mnogo bliži od Eranaca, paće najbliži naši srodnici arijski, nemaju riječi **bogь**¹, a imaju, kao i svi drugi Indo-europljani, svoje sjajne **deve**. Litvini zadržāše starije vjerske nazore, u kojećemu slične indijskima. Oni uznose gromovnika Peruna (Perkunas), kano vrhovnoga boga na nebu, baš po primjeru Indā, čije vedićne himne najviše veličāju gromovnika Indru. I Slaveni imaju Peruna, jednaka sa Perkunom; ali im nije, mislim, najveći bog².

¹ I sami litvinski derivativi **nabagas, uhagas, bagotas**, nebog, ubog, bogat, kano da su tek poslije pozajmljeni od Slavenā (Fick, **Vergl. Wört.**, II B, s. 613).

² Što je s novijom hipotezom o vrhovnome mjestu Peruna, vidiće se, na dalje, u ovoj radnji.

³ Poništene su riječi **divljan, divlji** i t.d., ali nisu **divan, djeva** i druge iz ovoga kupa; paće, znaćenjem svojim, kano da slute božanstvo. A u prići jednoj (**Bosanske narodne pripovijetke**, 4. u Sisku 1870) Div, Divo, ili Divlji Ćovjek, nije biće opako, no, kako ćudotvorno, lako i pomagateljno.

Eransko dotaknuće razvrže li arijsku religiju Slavenā? Ne razvrže. Slaveni na polje historije stupaju sa ćitavim bućnim kolom prirodnih bogova. Niti Zor astrovu uzoritome Ahuramazdi, **duhu mudrome**, osta vidljiva traga kod nas. A ni Zoroastrovu sustavnu degradaciju mnogih prvāšnjih bogova ne opažamo nigdje, van ako, možda, u prije pomenutoj rijeći **div**³. U ovom tešćom sporu, jer se tiće pradavne stvari, ja bih, do boljeg razjašćenja rekao, da je svakako pripustiti eransko neko djelovanje na vjeru drevnih Slavena, no da djelovanje ono ne bi vrlo uspješno. Slaveni, ako i poprimiše posve vjeru Eranaca, na brzo je, od veće ćesti, zabaciše, pritežući ih srce na svijetle bogove, na davno pjesnićko kazivanje prvih arijskih otaca. Od eranskoga dodira ostade im samo nekoliko vjerskih rijeći, a i dosta izrazita težnja, u svako razdobje njihove historije, za strogim dvostrukim razporegjanjem bogova, za religijom dvaju načela.

Pometnuvši stariju arijsku rijeć za božanstvo i velikoga boga na nebesima, Slaveni ipak, a u njima Srbi i Hrvati, ovoga boga udržāše ćitava. To im bijaše sveti, jaki Vid. Naziv mu je od **vid**, viditi, znati, mjesto da od **div**, svijetliti, vedriti se¹. Rekao bih, da je ovako nazivanje i shvaćenje višnjega

boga za stupanj jedan otanjeno i oduhovljeno prema indo-europskome. Vid kano da sjedi izmegju Ahuramazde i Zeusa, a može biti, da je i ovo od nadahnuća eranskog. No, svakako, pojam vidila primiće se pojmu svjetlosti, te su Vid i Zeus dva blizanca.

¹ Drukčije R. Krek (**Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte**, Gratz 1874, 8. 105—6), koji Vida izvodi od jednoga korena **vě**, flare, te bi bio kano vjetrni bog, a ne bi mu se na nebu pristojalo prvo mjesto. Nego je ova etimologija u oprjeci, kako ćemo to viditi, sa cijelom historijom boga. Drukčije i J. Perwolf, kome je **Vit** victor, no mu priznaje visoko mjesto (**Archiv für slavische Philologie**, VIII., s. 16) I po našoj pučkoj etimologiji, Vid je u odnosu sa **vidjeti**. "Na Vidov dan, u Resavi, iznosi se sve ruho na polje, da se **vidi** na vetru, i svako seme, koje je ostalo neposejano na sunce, da ogreje taj dan sunce, te da nikne do nove godine". (Milićevića **Živ. Srba**, Glas, knj. V, na str. 104). Ovo tumačenje pučko dobiva mnogo vrijednosti time, što je ono sadržano u starinskom praznovjerju. Pravo rekavši, Vid je bog vidnoga dana. Na toga boga, po svoj prilici, odnosi se i pučki obični izraz: "svaki **u boga dan**". A takav isti nam se javlja i latinski Jupiter pod drugim svojim imenom "Diespiter", koje se odavna već tumačilo kao "diei et lucis pater". Nekima je **Svantovit** riječ jedita, a stoji prema **sventu**, kako naše **mladovit** prema **mlad**.

Za vrhovnoga Vida sviju slavenskih plemena, barem polabskih i baltičkih, jasno je svjedočanstvo iz historije. Njega živo zasvjedočava pisac jedan njemački, koji vidi boga na umoru. Taj je čovjek Helmold, koji življaše o polovini vijeka XII, a napisao "slavensku hroniku", gdje čitamo što se zgagjalo kod sjevernih pomorskih Slavena, osobito megju godinama 1066 i 1171. Pop, a u Nijemcima najučeniiji hroničar svoga vremena, bijaše prijatelj vjerovijesnika Vicelina, pa glavom sudjelova pri razoru najzadnjega slavenskog neznaboštva, te o njemu nije lasno tvrditi, da je tek površno poznao Slavena i njihovu religiju. Helmold izriješno, a više puta, postavlja na čelo slavenskih bogova Vida, ili Svantevita, kojega hram najsvečaniji bijaše megju Rujanima, na sadašnjemu ostrvu Rügen. Hroničar veli, da Slaveni Vidu naosob primijenije "prvenstvo božanstva", pa od njega i gatali. Svake godine Vidu se najobilnije žrtvovalo "iz svih krajeva slavenskih"; priloge od trga morahu prikazivati i sami trgovci inostranci; a Vidov sveštenik igjaše naporedo s kraljem Rujana, ako ne bijaše čak i stariji od njega².

² L. I, c. 6: "Solo nomine sancti Viti gloriantur, cui etiam templum et simulacrum amplissimo cultu dedicaverunt, illi primatum deitatis specialiter attribuentes. De omnibus quoque provinciis Sclavorum illic responsa petuntur et sacrificiorum exhibentur annue solutiones. Sed nec mercatoribus, qui forte ad illas sedes appulerint, patet ulla facultas vendendi vel emendi, nisi prius de mercibus suis deo ipsorum preciosa queque libaverint, et tunc demum mercimonia foro publicantur. Flaminem suum non minus quam regem venerantur" L. II, c. 12: "Rex apud eos modice estimationis est comparatione flaminis. Ille enim responsa perquirat et eventus sortium explorat. Ille ad nutum sortium, porro rex et populus ad illius nutum pendent".

I da ne bude nikakove sumnje, kao da bi ovaj vrhovni bog mogao, ipak, biti plemenski bog Rujana, imamo još izrazitiju svjedodžbu Helmoldovu. Žaleći, na drugom mjestu svoje hronike, općeniti povraćaj Slavena u poganstvo pri nastupu nekih im novih vladara, i prebrajajući, poimence, poglavite slavenske bogove, Prona (?), Živu i Radigosta¹, opet ističe nad njima višnjeg dobrog boga, kome nasuprot stavlja zla boga, Crneboga. Vrhovni bog jeste Svantevid, "zrenjem kojega druge bogove kano za polubogove držahu" Slaveni, veli Helmold². Dakle, prema Vidu ostali bogovi nisu nego polubogovi, a, pogagjam li smisao cijeloj izreci hroničarevoj, Vid je takov, jer njegovim zrenjem, njegovim vidilom, bogovi postaju. Ovako Helmold podaje nam i etimologiju riječi³. Hramu, u Rujanâ, uzvisitoga Svantevida "iz svih slavenskih krajeva" tecijahu stanovite svote novčane za pomenute žrtve⁴.

¹ L I, c. 52: "Invaluitque in diebus illis per universam Sclaviam miultiplex ydolorum cultura errorque superstitionum. Nam preter lucos atque penates, quibus agri et oppida redundabant, primi et precipui erant Prove (po drugoj lekciji: Prone) deua Aldenburgensis terre, Siwa dea Polaborum, Radigast deus terre Obotritorum. Hiis dicati erant flamines et sacrificiorum libamenta multiplexque religionis cultus".

² Ib: "Est autem Sclavorum mirabilis error: nam in conviviis et compolationibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis sed execrationis verba, sub nomine deorum, boni scilicet atque mali, omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes. Unde etiam malum deum sua lingua Diabol sive Zcerneboch, id est nigrum deum, appellant. Inter multiformia autem Sclavorum numina prepollet Zvantevith, deus terre Rugianorum, utpote efficacior in responsis. Cujus intuitu ceteros quasi semideos estimabant".

³ Svjetotvorno zrenje višnjeg boga utvrđuje se i sadašnjim pričanjem kod Slovača: "U početku ne bijaše ništa, osim Boga. Bog je spavao i sanjao, te mu san trajaše neprestano. Nego bilo sugjeno, da se Bog, ipak, probudi. Kad se ovo sluči, Bog počeo unaokolo gledati, pa kuda god okom svrnuo, tu nastade po jedna zvijezda. I Bog se dignu, da se divi svemu, što on bijaše svojim okom stvorio" (vidi priču u Kreka, **Slav. Literaturg.**, s. 278—9). Ova slovačka kozmogonija jest Helmoldova. Slavenima, po svojoj prilici, ovako shvaćanje tvorbe svijeta dogje od Eranaca, koji, takogje, tvorcu Ahuramazdi veličaju "oba oka" (Yačna, LXVII, 62).

⁴ Helm. **Chron.**, 1. I, c. 52: "Quin et de omnibus Sclavonim provinciis statutas sacrificiorum impensas illo transmittabant".

A i samim Rujanima religija Svantevidova pribavi, od pamtivijeka, veliko ime među neznabošcima slavenskim. "Zakon je, da preko presude Rujanâ ništa znatna se ne poduzima, tako se od njih boje (Slaveni), radi njihove pouzdanosti sa bogovima, koje oni časte većim štovanjem, no ostali", ovako, na sto godina prije od Helmolda, piše drugi saski hroničar, Adam Bremenski¹. U to, Helmold imao je radost, doživiti zadnji Vidov dan. Uz Valdemara, kralja danskog, sami Slaveni, Pomeranci i Obotriti (Obodrici) ustadoše na Rujane i na Svantevida, pa njegov kip starodavni, i "od svakog naroda slavenskog štovani", svezaše konopom za vrat, iz hrama izvukoše, i raskomadana, na očigled neznabožaca, spališe².

¹ Adami **Gesta Hammenburgensis ecclesiae Pontificum** (Pertz, Mon, Germ. Hist. Script. T. VII), I IV, c. 18: "Rani . . . gens fortissima Sclavorum, extra quorum sententiam ex publicia rebus nichil agi lex est, ita metuuntur propter famitiaritatem deorum vel potius daemonum, quos majori cultu venerantur quam ceteri".

² Helm. **Chron.**, 1. II, c. 12: "Et fecit (Waldemarus) produci simulachrum illud antiquissimum Zvantevith quod colebatur ab omni natione Sclavorum, et jussit mitti funem in collo ejus et trahi per medium exercitum in oculis Sclavorum, et frustratim concisum in ignem mitti".

Vidov spomen, ipak, kano da bijaše neodoljiv. Da se novi pokrštenici slavenski lakše priljube hristijanstvu, nametači nove religije dadoše im sveca hristjanskog, slična po imenu, svetoga Vita. I prije, već u IX vijeku, to je učinjeno sa Rujanima; ali se svetomu Vitu bila dodesila neprilika. Ništa ne ljuti toliko pobožnog Helmolda, koliko ovo, da mučenika Vita okorjeli Rujani uzeše štovati kano davnoga svoga Vida, "boga bogova, oglašena pobjedama, prokušana proroštvima", nad svima svetiteljima ostalim³.

³ L. I, c. 6: "Postquam autem, permittente Deo, mutatis rebus, Rani a fide defecerant, statim pulsus sacerdotibus atque christicolis, religionem verterunt in superstitionem. Nam Sanctum Vitum, quem nos martirem ac servum Christi confitemur, ipsi pro Deo venerantur, creaturam antepontentes creatori. Nec est aliqua barbaries sub celo, que christicolis ac sacerdotibus magis exhorreat" — L II, c. 12 "Postmodum vero ubi Rani, qui et Rugiani, mutatis rebus a luce veritatis aberrarunt, factus est error pejor priore, nam sanctum Vitum, quem nos servum Dei confitemur, Rani pro Deo folere ceperunt, fingentes ei simulachrum maximum, et servierunt creature potius quam creatori. Adeo autem hec superstitio apud Ranoa invaluit, ut Zvantevith deus terre Rugianorum inter omnia numina Sclavorum primatum obtinuerit, clarior in victoriis, efficacior in responsis. Unde etiam nostra adhuc etate non solumi Wagirensis terra, sed et omnes Sclavorum provincie, illuc tributa annuatim transmittabant, illum deum deorum esse profitentes".

Nego Helmolda, gdje na drugom mjestu govori u opće o religiji Slavena, umalo da ne tješi misao, što je ovaj bog, po vrhovnome dostojanstvu, gotovo sličan pravome bogu. "Slaveni", kaže on, "ne poriču, da jedan sami bog na nebesima vlada nad ostalima, te, u premoći svojoj, i brine se za same

stvari nebesne, a drugi bogovi, potekli od krvi njegove, rade što im je naloženo, time vigjeniji, što su bliži onome bogu bogova"¹.

¹ L. 1, c. 83: ". . . non diffitentur (Sclavi) unum deum in celis ceteris imperitantem, illum prepotentem celestia tantum curare, hos vero distributis officiis obsequentes, de sanguine ejus processisse et unumquaque eo prestantiorem, quo proximiorem ili deo deorum".

Navalice dugo sam se bavio sa svjedokom i vidokom Helmoldom, eda bi na čistu bilo ovo dvoje: da je Vid bog bogova, i da ga hristjani prometnuše svetim Vidom. Ako bi se pak reklo, da se sve ovo tiče samih sjevero-zapadnih Slavena, ne bi u toj tvrdnji bilo, no polovična istina. Dašto, tiče se njih, ali se dotiče i nas. Kod velikih rodova indo-euroopskih, religija, u glavnom osnovu, u crtama značajnim, nije ni mjesna, ni pokrajinska, već sveopća narodna. Kad se god govori o Ateni, velikoj boginji Atenjana, ili o Dioskurima, velikim pomagačima bojne Sparte, time ni Atena, ni Dioskuri, nisu nipošto prisvojeni jedinim Atenjanima, ili Spartiatima; u širem smislu, religije atenske, ili spartanske, nema, a ima helenske. Istina je samo to, da se sporedne vjerske crte rišu drukčije, u pojedinim granama onih rodova²; osobito nazivi mogu biti različiti. Helmold u vijeku XII, kadno zalaze i posljednji slavenski bogovi, svjedoči za vrhovnoga boga ne nebu kod krajnjih zapadnih Venda, a u vijeku VI, gdje se Slaveni istom pomaljaju na vidik kulturne Europe, Bizantinac Prokopije toga boga uzvisitoga spazi i kod krajnjih istočnih Anta³.

² Ovo Helmold vrlo dobro označuje kao različiti **način** idolatrije: "Est antem Sclavis multiplex ydolatrie modus, non enim omnia in eadem superstitionis consuetudinem consentiunt (I. I, c. 83). O različitim bogovima ne govori.

³ De Bello Goth., III, 14: Slavenskoga boga jednoga, te samoga gospodara sviju, Prokopije čini gromotvorcem ³ De Bello Gotie., III, 14: Slavenskoga boga jednoga, te samoga gospodara sviju, Prokopije čini gromotvorcem ("θεον μεν γαρ ενκ τον της αστραπης δημιουργον απαντων κυριον μονον αυτον νομιζουσιν ειναι). Ova je pogreška Prokopijeva valjda postala time, što on vidi kod Anta kip vrhovnoga boga sa strijelom u desnici. Za ovako naslikanje bogova kaže hroničar moskovski Jeremija, kojeg navodi M. Orbini (**II Regno degli Slavi**, Pesaro 1601, p. 19). Dalje veli Prokopije, da Slaveni ne poznaju sudbine, niti im je što do nje, nego, gdje boluju, ili idu na vojsku, svome velikome bogu, u zamjenu žive svoje glave, da obriču žrtvu. Ovo cijenim da nije pogreška, već krivi izraz Prokopijev, koji se samo prividno odaljuje od istine. Dašto, Slaveni poznaju sudnju i Sugjenice. Ali Prokopije, po svoj prilici, htjede reći ono isto, koje Helmold tačnije izrazi sa riječima: "omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitente". Sreća, te i usud, privezani su uz vrhovnoga Vida.

Uz to grčki historik nas opominje da nazori, običaji, ustanove, kod Anta jesu one, koje i kod Slovena, ili Venda. Rekoh, što je glavno u slavenskim religijama, to je u suštini i jednako. Da nam potraga Vida među Srbima i Hrvatima bude laglja, treba nam još dopuniti, i po hronici Helmoldovoj, i po drugim vijestima, sliku Svantevida, osobito u pogledu službe, njemu na čast vršene. Pojedinsti njegova bogoštovja na široko opisa mlagji suvremenik Helmoldov, Danac Sakso, nazvan Gramatik, u svojoj danskoj historiji. Kitnoga historičara Saksa vrlo zanima vanjština. Kaže, da arkonskoga Svantevida kip bijaše upravo gorostasan, a četveroglav, uz četiri zatioka, dvoje prsi i legja dvoja, nešto slično- rimskome Janu. Svantevid upravlja svoja četiri vida na te prsi i ta legja¹. Budući on bog vidila, eto jeste bog vedrine i čistine, kojeg i sami čovječji dah može da oskvrni. U glasovitom hrama u Arkoni, u glavnome gradu Rujanâ, kad bi sveštenik, uoči Vidova goda, čistio i raspremljivao, ne smijaše dihati², a, da bi odahnuo, otkad dokad izilažaše iz unutrašnjega svetišta, gdje je stajao drveni kip boga.

Uz jače vidilo napreduje dan i godina, spori se marva i ljetina, te je Vid takogje bog godišnjega obilja. Vidov veliki i pjani god padao odmah iza žetve. U Vidova kipa u Arkoni, dok je u lijevoj bio luk, desna ruka držala je rog³, u koji se od godine do godine uljevalo vina, pa, kako se manje ili više vina nalazilo u rogu, kosmati i bradati veliki sveštenik po tome gataše surazmjerno obilje dojuće godine⁴.

¹ Saxonis Grammatici **Historia Danica**, Francofurti ad Moenum. 1576, I. XIV, p. 287: "Ingens in aede simulacrum, omnem humani corporis habitum granditate transcendens, quatuor capitibus totidemque cervicibus mirandum perstabat, e quibus duo pectus totidemque tergum respicere videbantur. Caeterum, tam ante quam retro collocatorum unum dextrorsum, alterum laevorsum contemplationem dirigere videbantur".

² Id. ib.: ". . . ne videlicet dei praesentia mortalis spiritus contagio pollueretur".

³ Volujski je rog simbol obilnosti u Arijaca, a jeste i bojna truba u Germanâ.

⁴ Saxonis Gram. **Hist. Dan.**, I; XIV, p. 287—8. Helm. **Chron.**, 1. II, c 12.

U zamjena darovanog roda i ploda, prinosilo se Vidu na žrtvu mnogobrojno živo; godila bogu i godišnja ljudska žrtva čovjeka inostranca, poimence hristjanina, koga bi izdrijebali¹. Na narodnoj tadašnjoj gozbini ispred vrata hrama, iznosili bi ogromnu česnicu, iza koje se mogao skoro skrivati sveštenik. "Milam li se?" zapitao bi sveštenik, a na narodni odgovor, da se pomalja: "Do godine nimalo!" bijaše usklik sveštenikov, moleći Vida za još rodniju godinu².

¹ Helm. **Chron.** 1. I, c. 52 — 1 II, c. 12. Moguće, da se Rim jednom prestravi od zagroženog žrtvovanja uprav ovome bogu. God. 405 zgrnu se, na sjevernoj megji germanskog i slavenskog svijeta, do dvjesta hiljada varvara svakojakih, te krenuše na Italiju. Njihov vogja Radagais (Radogost?) bijaše se zakleo, da će rimske senatore prinijeti na žrtvu svome bogu.

² Saxonis Gram. **Hist. Dan.**, I. XIV, p 288: "Placenta quoque, mulso confecta, rotundae formae, granditatis vero tantae, ut pene hominis staturam aequaret, sacrificio admovebatur. Quam sacerdos sibi ac populo mediam interponens, an a Rugianis cerneretur, percontari solebat. Quibus illum a se videri respondentibus, ne post annum ab isdem cerni posset, optabat. Quo precatationis more non suum aut populi fatum, sed futura messis incrementa poscebat".

Ali svrh svega, Vidovo je lice ratoborno; a tome nije čudo u religiji, naslijegjenoj od Arijaca. Rimski Mars jeste ujedno bog rata i praljetnoga poljskoga krasa. Arijski bogovi čuvaju i daju obilje, vojujući na hude sile u prirodi. Do kipa arkonskoga boga vigjaše se sedlo, uzda i mač vanredne veličine, blistajućim srebrom ukrašen. Kad nastupi noć te potamni nebesno vidilo, Vid niti spava, niti drijemlje: ljut ubojnik, zavojštio na tamu. Ima presvetog konja, bijelca; pa baš ovelikoga bijelca, kome, nikad i nipošto, ne gule niti dlake jedne, čuvaju sveštenici u njegovu hramu. Gle čuda! Kako se bijelac Svantevidov znojio i prašio u noćnoj borbi i dugim putima, tako i ovaj drugi bijelac, njegovu kipu posvećen, s jutra bi se, kašto, nalazio sav oznojen i okaljan³; pravi kušljo! Kušlja hramskog jahao bi sam veliki sveštenik. I u ovoga konja gatalo se. Kad je vojsci ići na krajinu, stoje tri reda kopalja; svaki je red od dva koplja ukrštena, a s vrhom pobodena u zemlju; tri reda imadu jednaki razmak. Sveštenik vodi bijelca, koji će desnom nogom stupati preko ona tri reda; ne pogriješi li konjska noga⁴, Svantevid će dati pobjedu.

³ Id. ib.

⁴ Prvi stupaj, a od tri stupaja dva, imala su biti desna, da bude sreće

Bogu pobjedniku poklanjahu treći dio od svakoga plijena. Sveta četa od tri stotine konjika, koji su jahali na tri stotine konja viteza, igjaše na boj, noseći sobom pomoć, a donoseći plijen Vidov. Ovo je sve bilo u Arkoni, ali i u drugim hramovima. bog se štovao u velike¹. Od ratobornosti, od jačine, dogje Vidu i njegovo sastavljeno ime **Svante-Vid**. Riječi **svetъ** prvo, neznabožačko, značenje jest **jak**². Svantevid je Jaki Vid.

¹ Saxonis Gram. **Hist. Dan.**, I. XIV, p. 288: "Alia quoque fana compluribus in locis hoc numen habebat, quae per supparis dignitafis, ac minores potentiae flamines regebantur".

² Miklošić, **Christ. Termin.**, s. 2.

Sveti, jaki bog čistog vidila i nasporene ljetine, bog na nebesima, bijaše veoma opasan hristjanskoj vjeri. Kad se Hrvati i Srbi u ovu vjera obratiše, i stadoše zatomljivati stare svoje bogove iz svijeta, jamačno popovi njihovi nastojaše, da najgušćom koprenom zastiru osobito toga poglavara neznabožačkog Olimpa, Nego bi čudo bilo, kad veliki bog ne bi, ipak, iza sebe ostavio vidljivih

tragova. Ostavi ih u imenima, u jeziku, u običajima, u pjesmama i u pričama; a mi ćemo ih sad redom pokazivati.

Oko glavnoga bogova imena, oko imena **Vid**, imala je biti briga najrevnija, da se ono briše; a to i pogje dosta za rukom. Posebni Vidovi ostaci verificiraju se sa nekim naporom indukcije; ipak su neprevarni, kad se svi skupa slože. Pučko, u velike razgranano, ime lično: Vid, Vidak, Vidač, Vidoje, Vidojko, Vitko, Vičan³, Vidosav⁴, Vida, Vidna, Vidojka, Vidosava⁵, Ljutovid, ne nalazi, valjda, dovoljna tumačenja, već ako se uzme, da je ono negda pozajmljeno od vrhovnoga boga. Između narodnih imena, cijenim da samo Radosav i Milosav iskazuju jednako obilje oblika. Srbima i Hrvatima bogovi često podaju imena, kao i Helenima što prečesto ona silaze od bogova njihovih.

³ Vuk **rječnik**.

⁴ B. Petranović, **Srpske narodne pjesme**, k. II, 26, u Biogradu 1867.

⁵ Vuk. **rječ.** Po Vidovu zrenju, biti će u ovom istom kupu imenâ i Ozren, Ozreta.

U hristjanskom smislu Vid je, dašto, od sveca Vita; ali taj je svetac u martirologiju malo glasit, a šta se š njim sluči kod sjevero-zapadnih Slavena, već nam kaza Helmold. Neznabožačka zamjena Vita i Vida rek' bih, da se, u prva doba, rasprostre jednako po svima zemljama tek pokrštenih Slavena. I Česi, pod svecem hristjanskim, sjećahu se na staroga boga, te još za vremena Orbini-eva⁶ naše: "pomoz' Bog!" bijaše im: "pomoz' Vit!" Nesto slično, po svoj prilici, bivalo i u nas sa riječju Vid. Bugarštice, češće, imaju usklik: "moj Vidovni Bože!"¹; a jedna od njih prizvala Boga, skoro po češkom primjeru, ovako: "moj Vidovni Bože, — ti mi, Bože, uspomeni i na moje dobro zdravlje!"²

⁶ M. Orbini, **Il Regno degli Slavi**, p. 80: .. "questa superstizione di Svantovid de' Rugiani hebbe vigore e duro gran tempo appresso li Boemi, sino che il b. Vencislavo Principe di Boemia diede loro le reliquie di Santo Vito, aceio pubblicamente l' adorassero, le quali egli haveva havute da Ottone Imperadore. Ma in vero ne cosi pote del tutto cancellar dalle menti de' Boemi la memoria di Svantovit; imperoche ancor hoggi li Boemi non hanno la piu solenne ne piu frequente salutatione di quella che fanno sotto 'l nome di Vito. Onde havendo da ricever qualche hospite e amico, che viene da lontani paesi, replicando dicono: Vitei, Vitei". U zapadnoj grani slavenskih jezika, od Vida načinjen je glagolj za pozdravljati, dočekati.

¹ Bogišića **nar. pjes.**: 8, v. 92—25, v. 38—36, v. 67—50, v. 89—77, v. 104.

² Id, 7, v. 159—60. Ima još bugarštica jedna, kojoj je naslov: "Molitva djevojčina Vidovnomu Bogu", a predmet mitičan (83). Zaljubljena djevojka, eda bi do nje došao ljubljenik, moli "Vidovnoga" a "Višnjega Boga" (v. 3—5), da joj se kosa prometne djetelinom, a od dva oka da se stvore dva hladenca, a sama da bude jela u planini. Vidovnog boga ona i umolila.

Od Vida mora biti, u istim bugaršticama, i glagolj **viditi** sa značenjem sveti i, kajati³; koje je značenje naći i u današnjoj jednoj pjesmi⁴: odmazda je do velikoga boga, do Svantevida. Pa i sama riječ **svetiti, osveta**, mislim da dolazi od prve čestice u kompoziciji ovoga imena, kao što je od druge jednoznačno **viditi**. Od Vida je i **vidovito** dijete, koje zna više nego drugi ljudi, te ide sa vilama⁵; a jeste od istoga vidnoga boga i trava **vidovita**, nazvana takodje **vidovčevica, vidičak**, koja liječi oči, dok se sirova u njih zacjeguje, il se suha u njih sipa⁶.

³ Id. 33, v. 57: "Što ovo danas učini? vidio ti Bog veliki!" I opet, 35, v. 68: "Što ovo, slugo učini? vidio ti Bog veliki!"

⁴ U pjesmi 135 Čojkovićeve zbirke ova dva stiha znače jedno: "Zal' me sveti, jal' me posijeci" (v. 45). - "To mi vigji, al' me posijeci" (v. 52).

⁵ Vuk. **rječ.**, pod **Vidovit**.

⁶ Id., pod **Vidovita trava**.

U narodnoj jednoj priči pominje se i "vidovita večera od vidovitoga guska⁷". Što je ta vidovita večera i taj vidoviti gusak, odgoneće nam narodna zagonetka: "Poleteše dvije guske Bogu na večeru, susrete ih pčela ogorela, te ne dade Bogu na večeru — Varnice¹". Dakle, vidoviti gusak jest vidovita iskra, a vidovita večera, božja, Vidova, večera. Po isti način, skriva Vida i izraz stajaci, a pučki: "vigjen dan", pošto u jednoj pjesmi "vigjen danak" sinonim je sa "Vidov danak"²

⁷ G. Kojanov Stefanović, **Srpske narodne pripovetke**, 9, Novisad 1871. Pokojna jedna duša, u crno uvijena, drži u ruci gusku, pa govori: "Ustaj! da kuvamo od vidovitoga guska vidovitu večeru".

¹ S. Novaković, **Srpske narodne zagonetke**, Beograd i Pančevo, 1877. Uporediti je još i ove zagonetke, uz isto značenje: "Poleće titirin-guske, susrete ih supečen-čelo: Kuda ćete, titirin guske? Hoćemo da idemo u svetu Goru — Podigoše se kusi palandrci, te pogioše Bogu na večeru. Sretnu ih stari čerendisalo: Vratite se, kusi palandrci, davno je Bog večerao — Poletiše titirin-guske tamo gori po moli-boga Susrete ih openčegalo: Kud idete, titirin-guske? Kud idemo, da idemo, tebe ne pitamo". I u drugim našim zagonetkama za varnicu, gusak je najobičniji simbol, koji nju prikriva; pa ovako oličenje svjetlosti u noći već pripada arijskim nazorima. Božja večera, ili vidovita večera, biti će večernji suton vidila.

² Petranovića **pjes.**, knj. II, 26, v. 775.

Dan u nas prozvaao se Vidov po onoj istoj misli, koja u Latina stvori Jupitru pridjev **Diespiter**, otac vidila i dana. Vid se pokazuje, svanjuje, svakim svojim danom; od čega još postoji rečenica: "svaki u boga dan" — "Svaki božji dan". A pri negdašnjoj megji Srba i Hrvata, eno nam i ime cjelokupno ranoga, sjajnoga, jakoga Svantevida. Na zemlji stare naše Poganije, u velikom dalmatinskom Biokovu, gdje, u čistom plavetnom zraku, hoće rano da sviće dan, brdo jedno uzvisito zove se Sut-vid. I do Bihaća, negdašnjeg sela hrvatskih kraljeva, na visinama trogirskim, bijaše mjesto Sutvid. Valjda se tu klanjali Vidu, čije ime opet, iia drugom kraju Poganije, kano da se nagovješćuje i u neretvanskom sadašnjem selu Vidu. Na otoku Braču, što nekad bijaše pod rukom Neretvana poganskih, najviši vrh, otkle je vidik na sve pomanje otoke okolne, zove se Vidova gora. A tamo od Omiša, megju selom Svinišćem i selom Rogoznicom, vrhunac na visokoj planini Dinari nosi ime Suvid. Tu je sagrađena crkva svetoga Vida, pa kad otud sijeja, znak je brzoi kiši, te puk veli: "Eno sa Suvida siva brza kiša"^{3a}. Sutvid je takogjer megju Cetinom i Krkom najviše brdo, uz Ostrovicu.

Sveti Vid, sa svojom crkvom starodrevnom, prionuo i uz postanje obližnjeg grada Dubrovnika³. Starinske crkve svetoga Vida začestale i na zemljištu hrvatskih kajkavaca izmegju Kupe, Save i Drave. U XIV vijeku spominju se: "ecclesia sancti Viti de Crapina", "sancti Viti de metis Clococh", "sancti Viti de Zerade", "sancti Viti circa castrum", "sancti Viti", "sancti Viti de Greben", "sancti Viti sub castro Urbouch", "sancti Viti"^{3b}. Vrijedno je opaza, da na istom Biokovu ima i drugo brdo, Viter⁴; brdo uprav vilovno i pričajno.

³ **Annales Ragusini Anonymi**, Zagabriae 1883, p. 19—20.

^{3a} Meni priopćeno od don Petra Škarice.

⁴ Zar po starosl. **vitati**, habitare, te bi značilo Vidov stan. Glagolj vitati leksikografi poljski i češki primiču Vidu. Za ovaj smisao naše riječi **Viter**, ili **Vitor**, čini mi se pak baš odlučno svjedočanstvo Saksa Gramatika XIV, p. 289. Svantevidova Arkona bijaše sazidana na jednom ostrvcu koje se zvalo **Withora**: ".... insula Archonensis quae Withora dicitur". I starosl. **vitъ**, victoria, može se amo primaknuti.

^{3b} I. K. Tkalčić, **Monumenta historica episcopatus Zagradiensis**, knj. II, u Zagrebu 1874, str. 89—96.

U pjesmama narodnim takogje spominje se neka planina Vitor, bez sumnje mitična, jer se ne zna, gdje je: "O Vitore, visoka planino! — Iz tebe mi tri sunca granuše⁵!" Rekoh, vrijedno je velikog opaza, jer mjesto Svantevidove Arkone zvalo se, po isti način, Vitora. Čudno se priča u narodu i o brdu Vidojevici, u Srbiji⁶.

⁵ Vuk **pjes.**, knj. I, 78, v. 1—2.

⁶ Vuk **rječ.**, pod **Vidojevica** i **Koviljača**.

Gorepomenute bugarštice, gdje im je govor o vigjenju u smislu kajanja, osvjetitelja boga nazivlju "bogom velikim", a, gdje govore o bogu vidovnome, kažu, da je "bog višnji". Dok Bog hristjanâ najvoli epitete "jedini", i "istini", vrhovni bog Srbâ i Hrvatâ kano da se zbilja nazivao "velikim" i "višnjim", na način osobiti. Pridijevanje ovih posljednjih dvaju epiteta božjih najčešće je i u sadašnjim pjesmama narodnim; pa bih rekao, da ovo potječe od davnašnje misli poredeće: Sutvid

bijaše, naime, i veliki i višnji, spram ostalih od njega manjih i nižih bogova. Svakako, komparativna forma "višnji" ne može, i ne mogaše biti, hristjanska²; hristjanski Bog ne trpi komparacije. Što je najveći od bogova, i Latinima Jupiter jest **magnus, maximus**, a čak i **majus**, kao, što je **supremus i summus**³.

¹ Vidi gornje navode

² Neizravno, kano da se ovo pritvrguje ličnim praslavenskim imenom Višesava, koje je od Vyšij, altior, a i našim pučkim imenom Višnja, ako ovo potonje nije uzeto od višnje (Vidi F. Miklošić, **Die Bildung der Slavischen Personennamen**, Wien 1860, s. 48).

³ L. Preller, **Römische Mythologie**, I. B, Berlin 1881, s. 206.

Niti je hristjanskog postanja izreka "car nebesni" uz drugu "carica nebesnica", koje susretamo, osobito u pjesmama sljepačkim; već bijahu, u početku, svojina Vidova i žene njegove. Očito ovo proizlazi iz neznabožačke pjesme, sad u Boki bogojavljenke: "Car nebesni kad ženjaše Sunce, — svetitelje zove u svatove"⁴. Utvrguje nam pak i ovo ovdje opet mitologija latinska, te i grčka. Latinski jezični običaj nazivao Jupitra **rex i induperator**, a Junonu **regina**⁵; i homerski Zeus, $\alpha\nu\alpha\xi\ \alpha\nu\delta\rho\omega\nu\ \kappa\alpha\iota\ \theta\epsilon\omega\nu$, spada amo⁶. Pa i "car", bez pridavnika "nebesni", i bez mjesnoga ili narodnog ikakva označivanja, imamo u jednoj pjesmi mitična sadržaja⁷.

⁴ V. Verčević, **Tri glavne narodne svečanosti**, Pančevo 1883, str. 71—2.

⁵ Preller, **Röm. Mythol.**, I. B., s. 205-6.

⁶ Premda rjegje, i Hera je βασιλεια kod Grka.

⁷ Vuk **pjes.**, knj. II, 8.

Još drugi izrazi nas potsjećaju na boga vrhovnog, koji nizašto nije Bog hristjanski, no je suprotni drugi bog, bog Helmoldov., Hroničarove riječi: "Omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes", promiču kroza sve naše pučko vjerovanje o dobroj sreći, o dobrom času, o dobroj sijedi, hodi, stiži. Ovo je sve do dobra boga¹, kako je do **zla** boga sve protivno tome: zla sreća, zao čas, zli biljezi². Po primjeru stupaja konja Svantevidova, sretno je desno, a dovodi i plodno obilje: "Pomoz bog u ovi pošteni dom! s desnom nogom naprijed, da se sinovi ragjaju, a djevojke udavaju³!" dok je nesretno i začudno lijevo: "Začudio se kao da je vigieo lijevu bradvu⁴!" Lijevom rukom ništa se ne smije pružati, jer je to zla ruka; sama desna ruka sretno ruči. Dobra i zla sreća, od boga jednog ili drugog, pa napredno desno i nazadno lijevo, pronikoše, do žila najunutrašnjijih, sav govor naroda našeg.

¹ "Bog sreću dijeli" — "Da bog da i sreća od boga!" ovako se prečesto umuje, ili se želi

² "Teško do zla boga". — "Skupo do zla boga!" Vuk **rječ.**, pod Bog - "Bog čuo a gjava ne čuo!" — "Bog čuo a zla sreća ne čula!" — "Razminuše se ka' i Vukac i dobra sreća". Vukove **Srpske narodne Poslovice**, u Beču 1849

³ Vrčevića **Niz prip.**, str. 65. — Pa i u "dobroj molitvi", pri svadbi, u Boki kotorskoj: "Kud god nogom stupila, svud te sreća susretala".

⁴ Vuk. **posl.** Ovo dvojako, desno i lijevo, bijelo i crno, vrlo se isticalo u Svantevidovu bogoštovju Rujanâ, ako Sakso, osim navedenog na str. 76, još kaže 1. XIV, p. 288 : "Nec sortium eis usus ignotus extitit. Si quidem tribus ligni particulis, parte altera albis, altera nigris, in gremium sortium loco coniectis, candidis prospera, furvis adversa signabant.

Skoro niti Rimljani ne razmeću se toliko sa svojom **fortuna secunda et adversa**. A tijesni spoj sreće i nesreće s dobrim i zlim bogom nije driješen ni vjerovanjem u Sugjenice i u usud. Sugjenice, u bijelo odjevene, izilaze u mnogim našim pričama, te u noći novorogjenome djetetu⁵, stojeći mu više glave, odregjuju, šta će se njemu za vijeka dogoditi, a navlastito mu opredjeljuju "Sugjen dan" smrti. Prividno, kano da je sve pod rukom njihovom. Čak i brak ne otimlje se sugjenju, jer se vjenčavaju samo "Sugjenik" i "sugjenica".

⁵ Otuda im drugo ime Rogjenice.

Neizbježnu, neodoljivu ovu moć označuju, jednako, izreke: "Nema smrti bez sugjena dana" — "Kada njemu sugjen danak dogje" — "Već kad njemu sudni časak dogje" — "Ako bude sugjeno" — "Tako mu je usud usudio", i još mnoge slične, malne pri svakoj stopi pjesama i priča. A ovo očevima našim, za cijelo, ne dogje od fatalističnog muslomanstva, pošto su im Sugjenice tri⁶, a tri njih takogjer ima u Helenâ i u Germanâ, te pjevaju, kako grčka tradicija i germansko im ime kaže, o prošlom, sadanjem i budućem vremenu (Λαχεσις, Κλωθω, "Ατροπος, Vurdh, Verdhandi, Skuld). Po tome, Sugjenice pokazuju na trajnu fatalnost prirodnih zakona, u vijeku i u svijetu. Sve ovo vjerovanje pučko, ipak, ne odvaja sreću od dobra boga, jer Sugjenicama sam bog nalaže način sugjenja. Pače, pravo rekavši, sugjenje drugo nije, do djelo božje. S toga, puk veli: "Tako je božje sugjenje"¹ — "Što bog kome osudi, svi sveci ne moga pomoci"².

⁶ Sugjenica ima i sedam na broju, ali izuzetno, dva tri li puta u pričama, koliko se ja mogu opominjati

¹ Vrčevića **Niz prip.**, str. 127.

² Id. knj. II, str. 14.

A da ne bi ko mislio, da zadnji ovi izrazi ponikoše pod dahom hristjanskim, ženska jedna pjesma hoće, glede sreće, da nam skoro prevede, a i objasni, gornje Helmoldove riječi: "kano zlatna žica, od vedra neba, sreća se odvija od mila boga"³, veli pjesma, jasno pokazujući na zlatne trake nebesnog Vida. Što se tiče usuda, ja sam mnenja, da nije nikad postojao, kao zasebno lice mitično. **Usud** izgleda kano abstraktno ime, po primjeru suznačnih mu pučkih riječi **sudnja**, **sudište**, i riječi književne **sudbina**. Gdje, ipak, oličen dolazi Usud, tu vrši samo ulogu Vida, davača sreće: "kako je Usud dosudi, jeste i ljudska sreća", kaže narodna priča iz Vojvodine⁴.

³ Vuk. **pjes.**, knj. I, 100, v. 1—4.

⁴ Vuk. **prip.**, 3.

Naprijed vidismo, da je Svantevidov veliki sveštenik predskazivao bojnu sreću i rodnu godinu, i da se on, kano sluteći tu godinu, **milao** pred narodom s ogromnom česnicom. Ovo milanje još postoji u Hercegovini, taman u jednakoj formi, samo da tu, naravski, više nema sveštenika Svantevidova. "Pripovijedaju", veli ovako Vuk⁵, "da se u Hercegovini milaju na božić s česnicom, t.j. uzmu dvojica česnicu, pa je okreću megju sobom, i pita jedan drugoga: Milam li se (t.j. pomila li se iza česnice)? Onaj mu odgovori: Milaš malo. A onaj prvi onda reče: Sad malo, a do godine ni malo (t.j. da rodi žito dobro, i da tako velika bude česnica, da se ni malo ne pomila iz nje)". Ovaj obred, koji je očividni ostatak od Svantevidova bogoštovja, vrši se na božić za to, što onda sa zimnim suncokretom počinje vidilo nove godine⁶.

⁵ **Rječ.**, pod **Milati se**.

⁶ Može biti, da odovle poteče i drugi naš običaj prve djetinje pogače, tako zvane **postupače**, ili **postupaonice**. Djetetu, kad prvom hoće da hodi, drže više glave postupaču, a poveća djeca je izlome, bježeći s komadima odlomljenim (Vuk. **rječ.**, pod **Postupaonica**). Time sluti se djetetu napredak.

Kaza nam Helmold za Svantevidov veliki god, kad se narod okupljao i veselio, a bogu se žrtvovalo od godišnjega roda i ploda. Godovno ovo, po svoj prilici, postojalo i na zemlji Hrvatâ, Vidu na čast. "Seljaci iz okoline drevnog Garduna, izmegju Sinja i Imotskog, znadu pričati, da na jednoj gomili, što se vidi uvrh Ugljanâ, u ono vrime, palila se Bogu desetina", i da bi onamo "starišina ponio prvine sazorilog usiva, a mlagji bi uzeli kamenja, pa kad bi se sve sažgalo, tad bi ih nabacili, da vitri onaj posvećeni lug ne odnesu"¹, Od toga paleža, zar se i mjesto prozva **Ugljani**. Prestao božij god; ali i sad tamo "mladost ukiti kitu od, punog, od najljepšeg žita pšenice, i pali je na svijetnjaku u oči blagdana ivanskog", pa "u jutro prije zore, komu je naboj na nozi, igje i gazi po onom lugu, gdje je svijetnjak izgorio, i naboj mu prodje"². Blagdan je ivanjski usred ljeta, kad je vidjelo najduže te najjači Vid.

¹ Nar. **List zad.**, g. 1886, br. 20: "Putne crte" od E. I. T.

² Ib.

Sa ostava ovih Vidova imena i djelovanja, u govoru i u običajima narodnim, pregjimo sada na ep. Vidov rad, uz vlastito, svečano, to ime bogovo, ne glasi se vele ni u epskim pjesmama našega naroda. Najznatnija je, u ovom pogledu, čudna neka pjesma Čojkovićeve zbirke¹; no je i ona sva isprevrćena i zamučena. Barjaktar Vidak iskazao, na Vidov dan, vrhunaravno pregnuće, suprot gomila i gomila neprijatelja svojih. On spasava sebi zaručnicu, a boii se samo jednog starca, kome teško da odoli. U ovome starcu upoznaćemo, dalje, Vidova protivnika. Nije čistija ni pjesma zbirke Bogišićeve², gdje Vilslav (iskrivljeno od Vidoslava) Senjanin, u nevolji a daleko od ljube, utekao se vjetrovima, da dogju "suncu istočnome, — da pohode Vilslava svojega³": to su vjetrovi, "kî rosnim oblakom — suproc silnom buri vojuju"⁴. Sudeći po preciznosti nekih izraza, pjesma nije ni strogo pučka, već ona niče u polju afektirane Arkadije talijanske vijeka XVII, kao što i još jedna o istom Vilsavu⁵. Nešto jasnije prikazuje se Vid u stihovima, poslovičnim i ženskim. Poslovica jedna veli: "Jelesije proso sije, — ide Vide da obide"⁶; a već znamo, da su rodne i gladne godine u rukama baltičkoga Svantevida.

¹ 93.

² 129.

³ V. 7—8.

⁴ V. 22—3.

⁵ 130. Uzgredno, ovdje da izrečem jednu hipotezu. Rasprostranjenost pjevanja o Ivi Senjaninu, koje ide od kraja na kraj naroda, a dovoljno se ne tumači čednim djelovanjem jednog uskoka iz XVII vijeka, a uz to uskoka zaturena u zapadnu krajinu zemljišta narodnog: ta rasprostranjenost moglo bi biti da je otuda, što se pod Ivom Senjaninom prikriva Vid Senjanin, Vid u noćnom sjenu.

⁶ Vuk. **rječ.**, pod **Vide**.

Nego je najznačajnija jedna molitvica, koja je očevidno potkana na osnovi neznabožačkoj, te počinje ovako: "Sveti, vidi, vidi mene! — Svi angjeli čuvajte me⁷!" Ono "Sveti, vidi, vidi mene!" nema sada pravog smisla, a imalo ga, kad je tu, možda, bilo rečeno: "Sveti Vide, vidi mene⁸!".

⁷ B. M. **Narodne pjesme**, 28, Pančevo 1875.

⁸ Pjesmu je vrijedno po cijelo pripočiti:

"Sveti, vidi, vidi mene!
Svi angjeli čuvajte me,
dok mi telo prepočine,
dok mi duša ne pogine.
Krstom ležem
krstom ustajem,
krstu se predajem;
krst me čuva do ponoći,

svi angjeli od ponoći,
sam bog do veka,
mati božja do sveta.
Krst na nebu,
krst na zemlji.
Krsti, bože, mesto moje,
gde ja spim,
da dobar sanak snim".

Koji zna hristjanstvu tanke žice, taj će odmah uviditi, da ova molitva nije nizašto njegovim duhom nadahnuta. O molitvi sad vele da je za to, "da se lepo sneva". Gdje je "krst" i "krsti", kad bi se stavile riječi "Vid" i "Vidi", sve bi bilo mnogo više razumljivo. Za spomen pak "ponoći" u molitvi, nalazimo ovo isto u mazdejaca. Erancima bijaše na pomoć, u sutonu, veliki božji junak Verethraghna (Behram), koji bi razagnao noćne aveti, a ljudma prijazni duhovi, Fravashi (Fervers), stražili su opasno doba od večera do ponoći.

A ne treba umjetne rekonstrukcije ona molitva, koja se u Spljetu još upravlja Vidu, hranitelju svjetlosti i čuvaocu ognjenog "sjemena". Tamo, u podgragju Manušu, kad stopanica, kasno u večer, zapreće domaću vatru za sjutra dan, zapret prekrsti ožegom i rekne: "Sveti Vide! — Ti sahrani ovo sime, — da do sutra ne pogine¹". Jamačno taj Vid nije hristjanski svetac Vit², koji nema nikakva posla s ognjem. A s druge je strane opet spljetski Vid u doticaju s obiljem, kao i baltički Svantevit, jer u

Lušcu, u drugom varošu istoga grada, kad težak posije njivu, zazivlje ploditelja Vida s riječima: "Sveti Vide! sahrani ovo sime, da ne pogine!" Kakogod što čakavci u Spljetu, onako se mole i čakavci na Braču i na Visu³.

¹ Ovo mi je dostavljeno od spljetskoga prijatelja, pošto on ovu radnju pročitao.

² Ili čak onaj **heiliger Veit**, što je 836 g. iz francuskoga Saint-Denis prenesen u njemački Corvey, kako se to svigja Miklošiću (**Etym. Wört.**, pod **vit**).

³ Od pomenutoga prijatelja.

Iz epskih pjesama Vid izbija pod ubojitim imenima Jakša, Voin i Strahin. Boga rata lasnije bilo preokrenuti u čovjeka, nego li boga vidila i obilnosti. Ali, u prkos preobraženju; Sutvid nam je tu. Mi na više navedosmo, da sastavna riječ **svet** u imenu Svetovid, ili Sutvid, znači **jak**. Kad narod naš za koga reče, da "ništa pod **jakim** bogom" jal nema, jal ne zna, on govori još jednako neznabožačkim izrazom, koji se odnosi na davnoga Sutvida, cara nebesnoga¹. Latini, po isti način, kažu: **sub dio, sub Jove frigido**, a razumijevaju božanstveno nebo. I pjesma, gdje ona zapjeva: "Bože jaki, na svemu ti hvala²!" jamačno iznijela **jakoga** Vida, **Sut**-Vida. A iznijela ga, uz sve darove njegova obilja, ova kletva jekavska: "Ko ne pristanuo, da dâ jaki bog, utrla mu se tri sjemena, ljucko, skocko i zemaljsko³!" Pa da sve ovo ne bude sumnjivo, imamo i svjedočanstvo historično za slavensko štovanje vrhovnoga boga, baš pod ovakim nazivom. Anti obožavahu na odlučenom, te odličnom mjestu, kip svoga **Jakoboga**. Njemu pod nogama stajaše glava čovječja, a i druga lavska; ruke držahu, desna strijelu, a lijeva srebrnu loptu, ili jabuku⁴.

¹ Za drugu formu pridavnika, **jakosan, jakostan**, Vuk opaža, da se najviše pridijeva Bogu, n.p.: "Bog je jakostan". — **Rječ.**, pod **Jakostan**.

² Čojkovića **pjevan.**, 7. Pa i Vuk. pjesma, knj. III, 45: "Jaki Bože, oprosti mi greha"

³ Vrčevića **Niz prip.**, str. 206.

⁴ Della religione di questi Anti scrive Geremia Russo negli Annali di Moscovia, che, fra gli altri Dei, adoravano un Idolo, cui sotto i piedi stava un capo d' huomo, e un altro di leone, nella destra mano teneva un dardo, e nella sinistra una palla d' argento, e lo chiamavano Jacobog, cioe Dio forte. Questo era separato dagl' Idoli degli Slavi" (M. Orbini **Il Regno degli Slavi**, p. 19). Po Orbini-u, Jeremija je pisao u prvoj polovini vijeka XIII (p. 96).

Jakobog ušćuva se kod nas u epskim junacima Jakši i Voinu. Jakša i Voin, kojima je ime od jačine i od vojne⁵, jednaka su lica u našim pjesmama, a pri tom lica najčudnovatija. Velike starješine i velike starčine, obično dolaze obojica uzgred i u samom pripomenu. Pripominje im se, ponajprije, starost i junaštvo uzorito:

Kad dogjoše na Jakšinu kulu,
progovara Jakša kapetane:
O narode, moja braćo draga!
Meni ima stotinu godina,
išao sam svuda po svijetu,
i mnogo sam vidio junaka,
i mnogome obiša' junastvo¹".

Jakša je kapetan na "Biligradu stojnom", gdje je 'kula Nebojša²". Najglasitijim junacima narodnih pjesama više puta stoje naporuč izvrsno oružje i čudni konj Voina i Jakše, a ističe se vrh svega "zeleni mač Voinov:

"Dadoše mu koplje ubojito
i mač zelen staroga Voina³".

Ovaj je mač, po jednoj pjesmi, onaj isti, koji i neodoljivi mač grebeštač⁴, ili grebeštak. Pripjev: "Vojnole!" u ženskoj pogdjekojoj pjesmi¹ rekao bih, da odjekuje drevnim glasom poganskim, te da nam još pripominje boga Voina i drugu mu Lelju².

⁵ Za sufix **ša** k osnovi pridavnikâ, sravni **Plavša, Mrkša**. Voin znači ratnik.

¹ Petranovića **pjes.**, kn. II, 56, v. &45—51.

² Čojkovića **pjevan.**, 101, v. 2 i v. 114. ³ Vuk. **pjes.**, knj. 11, 29, v. 194-5.

⁴ B. Stojadinović, **Narodne pjesme**, knj. I, 14, u Beogradu 1869.

¹ Vuk **pjes.**, knj. I.

² Voino-Le.

Od hristjanske protivnosti, gotovo kao i Vid, zamrije Jakša, ili Voin; al mu ovdje narisana slika opet dostatna je, da se njomu i prilika uhvati. Jakša-Voin jest Sutvid, u ratnom obličju. Što Jakša sjedi u "Biligradu stojnom" i u "Nebojši", u tome je posve prozirna alegorija: grad Sutvidov bijeli je dan, a bog stoluje u Nebojši, jer dnevno vidilo, vječno i nebojazno, nasrće svagda na tamnu noć, pa je i nadvlaga. Za historičnu kakvu Nebojšu, jal za stojni Biograd prošlih vjekova, ne zna niko živ⁵. A zeleni mač još više napominje Sutvida. Uzet je od žuto zelenog⁶ zraka jutrenjeg, te ga vidismo, gdje stoji do Svantevidova kipa u Rujanâ⁷. Kad bi god Vid izišao iz noćnih dubina slavodobitnik, vitlao se taj mač u rukama njegovim. Vidov mač zadire, siječe tminu, te je otuda **grebeštak**, načinjen od ljutog **grebeškog** gvozdja⁸.

⁵ Da je to možda Stuhlweissenburg, nije drugo do nagagjanje

⁶ Čisto ne izražavaju Arijei, pa ni Leto-Slaveni, razliku među žutom i zelenom bojom.

⁷ I rog Svantevidova obilja kano da je naći u našem pučkom pričanju. U narodnoj priči srpskoj: "So i hleb" (**Vila Beogr.** g. 1866, br. 51). u čudotvornog bika hranitelja ima taj rog obilja. Kad se biku lijevi rog odvije, ispada iz njega oonajlepsih jela, kakih ni car na svojoj trpezi nema", a kad mu se odvije desni, "prosiplje se poljem silna stoka". Rogovi i stoka sunčane su zrake, po arijskom govoru.

⁸ Zar od **garb**, kopati, zadirati. Vidi Daničića **Korijene u hrvatskom ili srpskom jeziku**, u Zagrebu 1877, str. 61—2. Može biti vrijedno primjedbe, da radi sličnog mača, ili bradve, Grei štovahu Ζεις-α Ηρυσσων-α, koga primiše iz Male Azije, gdje bujaše frigijska religija. Po riječi tamošnjih naroda λαβρυς, bradva. taj Ηρυσσων zvao se pravo Λαβρανδευς, ili Λαβραυνδος.

Jedina epska cjelovita pjesma, koja je meni poznata o Jakši, pjeva se, il se tu nedavno pjevala u Crnojgori¹. Udesi je na svoju hristjanstvo i natruni je turstvo; no, pored svega, prosijeva mitični Jakša iz nje. Jakša, kapetan u kuli Nebojši i na Biligradu stojnom, hoće da se ženi. Svata sakupio mnoštvo takovo, kojeg drugdje, niti u pretjeranoj besjedi narodnih pjesama, nema: svata sto hiljada! "Ne mogu se od straha pogledati!" Sila sva svatovska ne boji se nikoga: "zaratiću cara i ćesara — i ostalo sedam kraljevina³". Dovedoše djevojku Hajkunu, sestru Ćuprilića, vezira u Travniku. Lijepa je, no mučne i obijesne ćudi. Na Nebojši kuli, u zlačanoj, u "šikli odaji"⁴, ne daje k sebi pristupa; ona ne će da se vjenča. Iz Jakšina njedra ugrabila dvije puške, opalila ih, a "odaja podaplila krvcom" ženika⁵. Zaklopiše djevojku, i odoše po "Lazara vozara"⁶, koji sobom dovede "ećimbašu Marka pobratima"⁷. Jakša pokazuje uvijek ljubljenoj vjerenici svoje "na kupove blago"⁸; nego Turkinja dotle se ne da, ne će da se prevjeri, dok Jakša ne dao "svršiti lijepu prebijelu crkvu"⁹, kojoj je ime Ruža. Po crkvi prozvala se Ružica i žena, napokon krštena i vjenčana; pa rodila Jakši "bijesnoga Dmitra i Šćepana"¹⁰.

¹ Čojkovića **pjevan.**, 101: "Kapetan Jakša".

² V. 167.

³ V. 12—3.

⁴ V. 208. ⁵ V. 263.

⁶ V. 273.

⁷ V. 277.

⁸ V. 295.

⁹ V. 336.

¹⁰ V. 341.

Što su dva Jakšića i dvije puške, pa i Lazar vozar, ispitaćemo drugom prilikom. A vidićemo na skoro, da se Vid vjenčava sa opornom zemljom, uz napredovanje godišnjega vidila. Crkva Ruža nije drugo, do li dotjerana vidna, topli i cvjetna godina.

U kazivanju našeg naroda zar nagjosmo zeleni, grebešni mač Sutvidov; a čusmo nekolicke uzgredne riječi i o rogu obilja. Mislim, da se i konj bogov jednako napominje, navlastito u značajnoj priči iz Vojvodine: "Veljko Lović i Kušljo"¹. Poslije hajdučine i četovanja mnogog, ostario Velimir, pa ležao na umoru, pod visokom jelom kod jednog izvora. Starcu "seda kosa pala niže ramena, a bela brada do pojasa; brkove je u usta podavio, te ji od muke grize".

¹ Kojanova **prip.**, 20.

Ništa mu žalije ne bješe što li ovo, da ne imaše nikoga u svijetu, na kome da ostane dobar kušljo njegov. Kad eno, odnekuda, k starcu mladi Veljko Lović, kome ostavi i sve oružje i konja; Veliko mrtva starca Velimira sahrani, i čelo groba usadi mu drvo hladovito. U svakom, i najvećem radu, kušljo će neodoljiv biti, i vjeran gospodar svome. Pred večer, proleti tica alemperka; Veljko hoće da je ubije, a kušljo ga odvraća: "Neka alemperke! Jer ćeš mnogo za to patiti! Bolje uzberi tri struka bosiljka, te nakiti sebe, mene i oružje". Odvraća ga, i kad je suuce tu blizu da sjedne; no gdje sunce sjede, utaman, kušljevi prigovor: alemperka pade, puškom ubijena. Od perja žive alemperke sva se okolina svijetlaše; Veljko joj sad odvali, i uze sebi, tri alemova pera; "pera sjaju noću, kao što sjaje na danu sunce".

Iza toga i Veljka i kušlja uhvati debeli mrak, pa zagjoše u šumu, i prigjoše dvorima cara Tatarina. Veljko Lović sad je lovac u ovoga cara. Drugi lovci, trideset na broju, rugaju se Loviću, "kakva ružna konja ima"; no Lović, po nagovoru svog kušlja, iskopao ispod crnog gloga srebrnu sviralu, zviznuo u nju, iskupio preda se i zvjerad i tice, natukao ih do volje, i caru se iskazao najboljim lovcem. Ipak, car Tatarin i neki glavaš mu gone Veljka. Vidivši mu alemova pera, Tatarinu hoće se alemperke, pa kaveza zlatna, da u njemu alemperka pjeva, pa, napokon, zaželi i samu djevojku, čija bijaše alemperka. Djevojka je ova divna do čuda: da je čovjek vidi, "onda bi tek znao šta je to lepota na svetu". Ona je kći cara Radomana, koji stoluje u gradu Megjenici, negdje tamo preko mora. Sve kušnje Tatarinove prebrdio Veljko, uz neprestano pomaganje kušlja. Triput se odveze galijom, natovarenom sa "devet peći leba i toliko maži mesa". Ovom hranom zasićivao dvanaest psoglavaca i džinove, čuvare Radomanova grada; kušljo na katarci, do potrebe, vitlao repom i tjerao brod, te, ovako, za tinji čas putovali i vraćali se zdravi i čitavi.

Kad djevojka stigne u dvore cara Tatarina, njoj se tu ne mili nipošto; nego ište Megjenicu, dvore oca svoga. Od Veljka i kušlja natjerani, džinovi i poglavci preneseše k njoj Megjenicu cara Radomana, a, kako Megjenici ključ i utonoše usred mora, i ti ključ iznagjeni su, pomoću cara morskih životinja. Ovaj dade Veljku i jednu pregršt morskih alemova, i reče mu: "Koliko ima u ovoj mojoj pregršti dragi kamenova, toliko ti ljuba porodila gizdavi sinova i ćeri". Veljkova je ljuba ta Radomanova kći, koja njega voli mimo cara Tatarina. Kušljo svlada Tatarina; psoglavci i džinovi predadoše se Veljku; obje carevine, Tatarinova i Radomanova, sastavljene su u jedna veliku. Car bude Veljko, a carica žena njegova, kojoj je ime Divna.

Čudotvorni kušljo, u ovoj priči, vrlo prilikuje noćnome kušlju Svantevidovu. Oba su konja viteza, a pri tome ružna¹. I ime Veljko Lović kano da nas hoće sjetiti na velikoga, ili višnjega boga, koji se bori u noći dnevnoj i u noći godišnjoj, što je zima. Stari Velimir jeste bog, koji na domak noći i zime propada, a mladi Veljko bog, koji se ipak vječito ponavlja². Borba, im je na cara Tatarina, pod kojim ćemo dalje nazrijeti Sutvidova protivnika, hudu neman.

¹ Bogišić veli (**pjes.**, predg. str. 73), da ima u pučkom govoru izraz "konj vidovit". Ovo bi još bolje utvrdilo Vidova konja u nas; ali, pri čitanju pučkih umotvorina, meni se onaj izraz izmakao. Naš stajaći "konj **vitez**" može biti, da je takogje Vidov, po **vīt**, victoria (J. Perwolf, **Archiv**, VIII, s. 16).

² I mitologija slavenska kao da bilježi za nebo dva boga, staroga i mladoga, Svaroga (**svar** sansk. i zendski nebo) i Svarožića.

Drugdje pak pokazao se car Radovan kao noćni oganj. Trijest lovaca u Tatarina možda je trijest dana u zadnjem mjesecu godine, gdje je Vid najslabiji. Tad se nekako gubi i alemperka. Kojeg je postanja tica alemperka, i alem kamen dragi naših priča i pjesama, zar nam kažu arijska mitologija i eranska Avesta. Arijcima nebo, kube nebesno, privigjalo se od kamena; za to **ačman** u zendskom

ieziku znači ujedno kamen i nebo³, a u Helena ακμων je nakovanj (iz početka od kamena), pa i nebo te i otac Urana. Ovo dvojako značenje imala negda i naša riječ **kami**, **kamen**, koja je isto, što i zendiska **ačna** (**ačman**)⁴. Jedna pjesma narodna počinje: "Moli Boga prečista Gospogja, — na **kamenu** prestolu božijem⁵"; skoro očevidno je, da ovo "na kamenu" hoće reći "na nebu"⁶.

I naš alem kamen dragi jest nebo, a jeste simbol neba i tica alemperka. To nam pak utvrđuje Avesta, dok, na jednom mjestu, pominje božje kamene, kano "prve izmegju stvorova¹", a, na drugom, veli za nebo, da ga se može porediti s iednom ticom².

³ Vidi Spiegelovu opasku k jednoj vrsti **Vispereda** u Avesti, II B., str. 21.

⁴ Riječ nebo, nebesa, istom poznije zamijenila kamen. Etimologično je već dokazano (Miklošić, **Christ. Termin.**, s. 48), da je **nebo** jedno sa lat. **nubes** i gr. νεφος, te iz početka hoćase reći oblak nebo oblačno.

⁵ Petranovića **pjes.**, knj. II, 2.

⁶ Sravni i pučku kletvu (Vuk **posl.**): "Tako mi prijestola božjega!" t.j. neba. Sravnjenja je vrijedna, takogje, izreka jedna, u nekom kratkom a starom **slovu** srpskom o kosmogoniji (u Jagićevu Arhivu, I sv. na str 95): "A vodu što drži? — Kamen veliki", ili još jasnije, po bugarskoj varijanti istoga **Slova**, "kamen plosan veliki".

¹ Vispered, XII, 10.

² Khorda Avesta, XXIX, 3.

Kako mi se vidi, Avesta ovdje govori taman kao i naša priča iz Vojvodine. Unesrećena alemperka, eto je nebo unesrećeno³. Ispred noći i ispred zime, zalazi u pučinu veliki car nebesni Vid, i njegov bijelac postaje kušljo. Kod Arijaca, pukla voda i gusta šuma obični su simboli za noć. Ako iz pučine morske Veljko dobiva jednu pregršt dragih kamenova, pa ljuba hoće da mu rodi toliko sinova i ćeri, to je sjajna povorka nebesnih bogova, koji svi, po riječima Helmoldovim, stoje od živoga Vida. A koja je ta ljuba, po raspitivanju saznaćemo dalje.

³ Otkle riječ **alem**, nije čisto (Akad. rječ., pod **Alem**), kao što nije jasan postanak niti riječi **alatyryj**, **latyryj** (Jagić, **Die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik**, Archiv für slavische Philologie, Berlin 1875, I B), što je u ruskom predanju kamen naličan našem alemu. Jagić razlaže, kako kod ruske epike mnogo djelova mitična misao hristjanskih apokrifa, pa cijeni, da se otuda uvro u pričanje pučko i čudesni kamen **alatyryj**. Ovo može biti; ali može biti, ako se ne varam, i drugo, da **alatyryj** i onamo, po arijskom nazoru, znači nebo. Onomašnji puk kaže, da je to "bijeli gorući kamen"; koje je zgodna slika neba dnevnog. Biva ovo vjerovatnije time, što se priča i o "babi Latoryki", ili "Latigorki", ili "Semigorki". Ta Sedmogorka pokazuje na **sedmostručni** kamen **alatyryj**, a baš "Sedmera" su u Slavenâ "nebesa". Uz **alatyryj** jesu i nekaki ključevi, pa ista nebesa, u pjesmama slavenskim, zatvaraju ključevi.

Dugobradi starac Velimir, po svoj prilici, izlazi nam opet na susret u jednoj legendi velikoga patrona grada Dubrovnika, svetoga Vlaha, ili svetih Vlasih⁴, kako se tamo govori, u baš neobičnoj i prepunoj formi množine. U davna doba, Dubrovnik trepće u velikoj noćnoj opasnosti. Dušmani (Mlečići) prijete, noćno, opstanku grada; a grad svegjer spasava, s gomilom vojske svoje nebesne, jedan kapetan, stariš sa štapom u ruci i sa sijedom bradom. To bijaše sveti Vlaho, kome harni Dubrovčani, po nastojanju nekoga popa Stojka⁵, sazidaše, u močvarnom lugu, prvu drevnu crkvu, do kipa Francuza Orlanda⁶. Ovaj Orlando prvašnjeg Dubrovnika bio veliki pobjednik nad Saracenom Spuzente, nad Smardo-Dassi; ispred grada stojao kip Smardov spram kipa Orlandova¹. Dakle, u Dubrovniku slavio se pobjednik nad Spuzente, ili Smardo-Dassi, t.j. nad dusima smrada. Ali u ovome nije sve. Istočni Slaveni, neznaočački Rusi, u Kijevu, zaklinju se, vijeka X, u ugovorima sa Bizantijom, su dva svoja boga, s Perunom i Velesom ili Volosom, "skotiimь bogomь"; pa, kad se malo za tim pokrstiše, Velesa prikiše sa hristjanskim svecem Vlasijem, čobaninom i mučenikom².

⁴ P. Budmani, **Današnji dubrovački dijalekat**, u Radu jug. akad., knj. LXV, str. 168.

⁵ Što je pop Stojko, biće kazano slijedom ove radnje.

⁶ Ann. rag., p. 21—2.

¹ Ann. rag., p. 11.

² Vlasije (Βλασιος) zamijeni Velesa. Historičnu i filološkiu nemogućnost obratnog postanja Velesa od Vlasija, kako to držahu neki, savršeno dokaza G. Krek, u svojoj raspravi: **Veles, Volos und Blasius** (Archiv für slav. Phil., 1 B.).

U Novgorodu, gdje jednom bijaše Velesov kip sagrađi se crkva Vlasijeva, kako u Dubrovniku, do kipa Orlandova, nastala crkva Vlahova. Ja bih rekao, da se bog Veles i u nas iz početka pritajao a svetom Vlahu, i da je Veles bio Veliki bog, Velimir naše priče³. Što je Veles bog prijesne skotske plodnosti, to pristaje Vidu, pa ćemo se brzo na to opet obazrijeti. Samo budi ovdje odmah rečeno, da tamni izraz naših narodnih pjesama: "Oj djevojko! selen! velen!" nekako kao da sluti baš toga boga. Selen je miloduh, stajace bilje ljubavno, njemački **fremde Liebstockel**⁴, a Velen nije mučno da bude božje ime, koje nam preostade u pripjevu⁵.

³ **Veles**, kao **Maleš**. Za sufikse **eš** i **es** sravni naša imena: Milas i Milaš. Ovaka etimologija svigja se, kao najbolja, i Kreku (**Slav. Literaturg.**, s. 106).

⁴ Ima, baš u Dubrovniku, trava **vidac**, za koju Vuk. rječnik jednostavno kaže: herbae genus. O njoj vrijedno bi bilo i više doznati.

⁵ Valjda, u formi pridavnika. Vidi Daničića **Rječnik is književnih starina srpskih**, pod **Velni**: "velen zastupnik". Mogao bi ko još nazrijeti ime Veles u planini Podvelež do Mostara, i u hrvatskom Velebitu; ali će to biti, osobito ovo potonje, pod još većom sumnjom.

Veliko dostojanstvo boga Velesa nagoviještaju nam pak naprijed pomenuti ugovori. Rusi kunu se Perunom i Velesom. Što je tu obično prvi Perun, biće za to, što Gromovnika smatrahu kano naročita osvetnika krive kletve. Nego, iza strijele Gromovnikove⁶, protiv prekršaja čuva i sveti kletvu Veles, veliki bog na nebu. Da je Veles, megju Slavenima, bio baš bog nebesni, zar razabiramo, načinom posrednim, iz sviju starih bugarskih pripazaka o poglavnijim bogovima Slavena⁷.

⁶ Naša poslovice: "Tako me grom ne ubio"!

⁷ Jedna pripaska nalazi se u bugarskom prevodu, starijem od vijeka XII, grčkog hristjanskog apokrifa o hodanju Bogorodice po paklenim mukama, a druga u prevodu docnijem drugog apokrifa o apokalipsi apostola. Inače, nešto je preporna važnost takih spomenika.

U prvoj spominju se Trojan, Чѣрс, Veles i Perun, a u drugoj Perun, Чорс, Dyj (Ζεϋς) i Trojan. Što je Trojan noćno sunce, a Chres valjda oganj, ne spada ovdje; no spada to, da je Veles u jednoj bugarskoj glosi ono, što je Dyj (Ζεϋς) u drugoj. Dakle, kod starih Bugara, shvaćao se Veles kao vrhovni bog na nebu. Inače, ovo proizlazi i iz prije pomenutih ruskih kletava. U nekima od njih izrijekom ne spominje se Veles, no se kaže: "da budetъ kljatzь otъ boga i otъ Peruna". Ovaj bog κατ' ἐξοχήν jest Veles. Rusima Veles bijaše orišaš s jednim okom; pa i naše neke priče, kako će to biti na drugom mjestu izloženo, prikazuju nam starog "dešu" u sljeposti. Što je Veles jednook, ili slijep, time se naznačuje slabljenje vidne moći, dnevne ili godišnje, u ostarjelog Vida. Od **skotskoga** i plodnoga Velesa-Vida preostade štošta u praznovjerju našeg naroda. Uoči Ivanja dne, t.j. davnoga Vidova dne, čobani i djevojke vraćaju kojekako. Čobani zapale lilu, najviše brezovu, ili trešnjovu, pa time osvježe marvu, bacivši je u tor, ili je obnoseći oko tora. U Boki kotorskoj marvu okupaju u moru, kako bi napredovala, a ne bi se kroz godinu ogubala. Djevojke, u svakom kraju naroda, gataju u rodno bjelance od jajeta, ili siju zrna šenice, da po tom iskljija, ili viju vijence od Ivanjskog bijelog i žutog cvijeća. Koliko o Ivanju dne, nikad u godini, osim o božiću, toliko se ne sluti na plodnost.

Priča iz Vojvodine izvede nam kušlja. "Tako se valja; ostalo nam je od starih" odgovaraju, kad ih se pita, zašto to čine, ljudi u Šumadiji, gdje je najviše običaj, da se na koji proštac od svake ograde natakne konjska glavuča (Milićevića **živ. Srba**, na str. 105). Ali konju Vidovu možemo uhvatiti još očitije tragove u pučkom praznovjerju. Malne posvuda u narodu misli se, da noćna Mora hoće da šteti konje, da im mrsi dlake, osobito ako su ti konji vigjeniji. A od tamnih sila, opet, brane se ljudi uprav konjem. Kad naš težak, na zaštitu polja ili kuće, natiče na motku konjsku glavuču, time, makar i nesprijatelj, prizivlje u pomoć kušlja. U stara doba, naime, Slaveni prinosaahu bogu žrtvu najdragocjenju, konje izborite, poput kušlja, pa od žrtvovanih konja glave bijahu čini neodoljive¹.

Konjska je žrtva, u opće, indo-eurovska; no čini se, da je najviše bila u običaju kod Inda, i Eranaca, te i kod Slavena. Nekolike molitve u davnoj Rig-Vedi² načinjene su uprav za tu konjsku žrtvu. A pokazuje se u Indiji i naše praznovjerje o konjskoj glavuči. Neki vedični polubog zove se Dadhiank, pa njegovim kostima, njegovom konjskom glavučom, visoki Indra jednom tuče i razbija mnoštvo svojih neprijatelja. (Rigv., I, 84, v. 13 i 14). Ta indijska konjska glavuča nalazi se sakrivena na planinskom mjestu, gdje obiluje božansko pilo Soma.

Mutni pomen o konjskoj žrtvi, preostade u našem epu, gdje kraljević Andrija hoće da pije od krvi svoga konja, a Marko ga odvraća:

"Ne, Andrija, bog te ne ubio!
Dosle smo se zvali Kraljevići,
poslen ćemo Popikonjevići³".

¹ Vidi odnosne navode u J. Grimma **Deutsche Mythologie**, I B., Berlin 1875, s. 38—40. II B., Berlin 1876, s. 546—53.

² Reći je ipak, da molitve ne pripadaju megju najstarije.

³ Čojkovića **pjevan.**, 6, v. 31—3. Drugdje, u porednim pjesmama, stoji: "Koljikonjevići". Markova prezirna izreka biti će od hristjanstva. U prvo doba srednjeg vijeka, obraćenicima se najstrožije zabranjivalo jedenje žrtvovane konjevine i pijenje konjske krvi.

U narodnim pjesmama, ubojni Vid nešto je sretniji, nego li pod nadimkom Jakša ili Voin, pod trećim svojim pridjevom: Strahin, Strahina, Strahinin, Strahinj, Strahinja, Strahinić, Strahilo, Strahor. Ime je ovo od straha: Strahinja je "sobom junak strašan¹", kaže pučka etimologija, koja ovdje pogagja. I u Helenâ personifikacija straha ne odvaja se od bojnoga Aresa, kojeg prate Δειμος i Φοβος, strava i strah, sinovi njegovi. Kad bi god bilo do loma i boja, Strahora boga oci bi naši prizivali, dok sada ga pominju tek luda djeca, pripijevajući nekolika po metru hitra i krilata stiha:

"Oj Straore! Straore!
Oj javore Straore! . . .
Ustaj, ustaj, Straore! . .
Čujem, čujem, nebore".

Ovako djeca, u ukinutoj hrvatskoj krajini, od šale pjevaju uz časne poste, a babe im brane, misleći da ono sluti na rat². Babe još prisjećaju davnoga boga. Žene su, po tankoj ćuti, najvjernije čuvarice kojegod religije, a, gdje se religija izmijeni, čuvarice nejasnih osjećaja iz starije vjere. Osim ono malo stihova, učuta Strahor u himni neznabožačkoj; on je već ukopan. I pravo radi opet po koje dijete, u Srijemu, što se sad ovako ruga:

"Oj Straore, Straorel
Umre, umre Straore!
Dozov'te mu teticu
i očinu sestricu,
nek donese tamnjana
i struk bela bosiljka,
da okadim Straora"⁴.

¹ Čojkovićeve **pjevan.**, 151, v. 130.

² Vuk. **rječ.**, pod **Straor**.

³ Id. ib. Bosiljak, **ocimum basilicum**, kako u našim pjesmama i pričama, tako i u predanju Helena i Itala, ima veliku znamenitost sa dvojakog simbolizma: njegov cvijet znaci smrt i ljubav. U Indiji slična bilina, **ocimum sanctum**, znaменуje isto ovo dvoje, pa se odnosi uprav na boga tvorca; dakle je bosiljak u smislu mitičnom, pravadna arijska, svojina. Što je bosiljkov cvijet sitan i bijel, time označuje Vida, pri sutonu i na uranku, a što je miomirisana, dolikuje ljubavi plodnog boga. S prvog razloga, vidićemo ga dodijeljena i Zori. Za tradiciju helensku, italsku i indijsku o bosiljku, vidi djelo A. Gubernatis-a, **La Mythologie des Plantes**, T. II, Paris 188-i, pod **Basilic** i **Tulasi**.

⁴ U ovom slučaju, Slovenci, podložni Avarima, bili bi je pridali Hrvatima. Po Šafariku **bajan** nije lično ime avarsko, već persijski naslov, koji pregje k Avarima. Kod ovih, **bajan, baan, ban**, bijaše doglavnik do **chana** ili **chagana**, pa i Hrvati u VII vijeku, po avarskom primjeru, banom imenovali prvoga dostojanstvenika iza svoga velikoga župana (**Schafariks Slav. Alterth.**, II, s. 257, 278, 290).

Nego Strahor ne umrije, već se jednako bani u pjesmama epskim, pod najnavadnijim svojim imenom: Banović Strahinja. "Banović", ili "Ban" Strahinja, to će reći "gospodar" Strahinja. Nekoga pripaza može biti vrijedno, da je riječ **ban** udomljena osobito u zapadnom dijelu naroda našeg. Valja da je riječ negda značila više, nego danas. Ona nije izvorna slavenska, ali ipak vrlo starinska: mislio bih, da je od preljutoga avarskog poglavice VI vijeka⁴, Bajana, kako je riječ **kralj** od franačkoga Karla. Time, iz prva, bio bi ban Strahinja ono, što i gospod Strahinja. Ako je ista u ovoj pukoj hipotezi, slijedilo bi odatle i ovo drugo. Ban Strahinja bio bi se pronosio kod zapadnih Hrvata, dok je Jakša i Voin osobito poznat bio kod istočnih Srba. I za ulomke himna Strahorovih, čusmo da ih djeca pjevaju u zapadnim krajevima naroda.

Pa i cijela religija Sutvidova kano da je vrlo bujna bila kod davnih Hrvata. Tome znak možda je i sama čestica **sut** u imenu Sutvid. Rekao bih, da je forma **sut** za **svet** hrvatska osobina. Barem se ona opaža na mjestima, gdje sjegjahu Hrvati, il bijaše hrvatsko uticanje prejako za vremena hrvatske narodne kraljevine. Do Biograda zadarskog, i u cijeloj okolini spljetskoj, učestaje imena, kao Sukošan (sveti Kasijan) Supetar, Sutivan, Sustipan, Sućurac (sveti Juraj), a i dalje u Primorju ih nalazimo, kano Sutvid, Sućekla (sveta Tekla), Sutvara (sveta Vara), Sutomore, Sutorman (?).

U našem istoku, ovakih imena mislim da nema. Skoro sve pjesme epske o Banoviću Strahini nose na sebi znakove velike davnosti, pa gragja im je jednaka, makar gdje u narodu bile pjevane. Strahina bije strašan boj s nekim silovnim dušmaninom; bije boj na bijelcu, ili bijelca radi; pripomaže mu pas žutov, dok vlastita žena hoće da ga upropasti. O ovoj borbi pjesma jedna hercegovačka¹ donosi crte najznačajnije. "Netko bješe Strahiniću bane!" svečano začinje ep. Kakav je Strahinić, "takoga ne ima sokola³;" nigdje ga nema, jer "se ne nagje junaka, — da dohaka njega i obrani⁴". Jaše na bijelcu; a udario na sebe grimiz plameni, "ponositu čohu salaliju, — što od vode čoha crvenija, — a od sunca čoha rumenija⁵". Dok mu konja zauzdava gjem od ljuta čelika, junak ima do sebe i preljuto oružje. Izvršno ugojenu sablju skovala mu "dva kovača i tri pomagača, od negjelje opet do negjelje⁶": ovom sabljom, kad "mahne jedan put, siječe dvadeset glava", veli ulomak kosovske pjesme, koji na bojno Kosovo prenese i Strahinju i sablju njegovu⁷.

¹ Vuk. **pjes.**, knj. II, 44.

² V. 1.

³ V 4.

⁴ V. 779—80.

⁵ V. 23—5.

⁶ 650-2.

⁷ Vuk **pjes.** knj. II, str. 314. Biti će jednaka uspomena na premožnog i nepredobitnog gospodara vidila, ako pjes. 32, knj. III, zbirke Petranovićeve, opisujući kobno Kosovo i pogibiju sviju junaka, ostavlja na životu Strahila, premda se niko nije kao on izložio, i, koliko on, niko ne posjekao dušmana.

Od crvenog junaka na bijelcu strah i trepet povećava koplje otrovano¹, koplje iznimno Strahinino u sadašnjim pjesmama epskim. Ipak, na "malenu Banjsku²" Strahinića bana narupila "sila³" neka, "mučna ala⁴", Turčin Vlah-Alija, u kojega taboru govori se "manovski⁶", pa su tu Tuka i Mandžuka⁶. Ovome silniku postojbina su Goleč-planina⁷ i Suhara planina⁸. Iz poharanih banskih dvorova sad odveo Strahininu ženu, nevjernu ćer Jug-Bogdana. Udari Strahinić na Aliju; "te se dvije ale", veli pjesma, "poniješe — na Goleču na ravnoj planini⁹", i strašno iskrvaviše. Strahinića žena, koja voljaše Aliji, priteče ovome u pomoć, i obrani muža: da ne bi "žuta, nekakoga hrta Karamana¹⁰", ban zaglavi. Vjerni hrt, koga je gospodar "na lov naučio¹¹", a "voli nego dobra gjoga¹²", ščepa nevjernicu, pa pribavi banu potpunu pobjedu. Planuli onda Jug i Jugovići, i htjeli ćer i sestru raznijeti; no ih stiša Strahinić, koji je može i sam "stopiti¹³", pa opet ne će. "Pomalo je takijeh junaka, — ka' što bješe Strahiniću bane¹⁴!" završuje pjesma.

¹ Vuk. **pjes.**, knj. 44, v. 479.

² V. 2.

³ V. 130.

⁴ V. 640.

⁵ V. 224—6.

⁶ V. 127.

⁷ V. 366.

⁸ V. 378. Neman Vlah-Alija pjeva se u narodu i kao Džin(div)-Alija.

⁹ V. 675—7.

¹⁰ V. 725 i 734.

¹¹ V. 726.

¹² V. 296.

¹³ V. 805.

¹⁴ V. 809—10.

Ovaj naris velikačkog junaka veoma je čist, a biva i čistiji po ostalim pjesmama, koje, dok u glavnome kazuju jedno, opet kakom crtom novom, ili barem dubljom, usavršuju sliku Strahine. U bugarštici jednoj Bogišićeve zbirke, "mladi"¹⁵ Strahinja ima na sebi "skerletnu dolamu"¹⁶, ima i "hrta Bezbiljega"¹⁷, al do ruke nema konja. Na konja bijaše usjednula, da bježi, ljuba nevjerna; pa ga Strahinja iz kreševa izveo k sebi, istom poslije borbe i smrti Turčina Den-Alije Vlahovića. Braća Ugovići, ovdje, raskomadaju sestru.

¹⁵ Bogišića **pjes.**, 40, v. 2. Džin-Alija zove se tu Den-Alija.

¹⁶ V. 123.

¹⁷ V. 89.

I u pjesmi jednoj iz Bosne¹, Strahinin ban, iz Banjske, mlad je junak. Pod njim su vojvode, a vojvode vele njemu: "Od svakog si bolji na mejdanu²!" A i sam hvali se ban: "Dok je sablje i desnice ruke, — a i moga hrta Karamana, — koji pazi gospodara svoga — i po danu i po noći tavno, — ne bojim se nikoga do Boga³". Pa sugjenoj ljubici, ćeri Jug-Bogdana, poručuje, "nek ne žali truda i gospodstva — često prati krvave haljine⁴". Ovu njegovu zaručnicu preposio "silan Bala-ban", "Bale", "Baleša"; no u za' čas sebi. Taj silni ban poginuo od bana još silnijega, koji svagda, veli druga bosanska pjesma⁶, "naprijed ide: — gdje je strašiv u planini klanac, — Strahilo ga nikad obić' ne će, — ni od šta se prepanuti ne će, — već uhodi drume i bogaze, — a sve gleda i tamo i amo, — ne će' l gdje opaziti koga, — opaziti dušmanina svoga⁶!"

¹ Petranovića **pjes.**, knj. II, 22.

² V. 31,

³ V. 85—9.

⁴ V. 91—2.

⁵ Id., knj. III, 54.

⁶ V. 105—12.

Junaku pobjedniku, koji "naprijed ide, a sve gleda i tamo i amo, ne će' l opaziti dušmanina svoga", guslači iz Crne gore i Hercegovine primeću, do prigode, značajno ime Vid, te i njegovu dušmaninu ne manje značajno ime Kavga. Pjesme crnogorske ponešto su odvrnute od obične osnove narodnih pjesama o Strahini; al su za to, u gdječemu, i znatnije. U jednoj takovoj pjesmi⁷, veliki junak, Žeravica Vido, dokopava se svog bijelca u noćnoj najtežoj borbi. Vido je samdrugi s Milošem Voinovom. Oblitili Turci Vida, koji u njih opali dvije svoje puške⁸; no, pored svega junaštva, dopade sveza dušmanskih. I žene Turkinje kivne su na "Vida krvnika"⁹: ta skoro bijaše pogubio do trideset ljudi njihovih. Hoće Turci da ga isijeku; kal al eto dograbi se ćorde vezirove, ubije vezira, te okroči "vezirskoga jedeka"¹⁰.

⁷ Čojkovića **pjevan.**, 120.

⁸ V. 28-9

⁹ V. 49.
¹⁰ V. 80.

Kroz svu tursku vojsku vrati se slavodobitnik do Voinova Miloša. Što je ovdje Vidovo, to je Strahinino u još jednoj pjesmi crnogorskoj¹. Do Janka u Sibirju "sjedi ban najbolji i od najboljega"², Banović Strahina, koji se bježe sa Kavgom Bošnjanimom. Boj je za to, da od Kavge "izvadi gjoga debeloga, — a iznese od zlata kaciju"³; među tim, Strahina jaše vrančića. Ograšje među Strahinom i Kavgom biva "pregje zore i bijela dana"⁴. Kad se dva suparnika čelo i čelo namjeriše, Kavga Strahini "presječe dvije puške male"⁵, što ih ovaj nošaše u pasu, "ni kovane ni čeličovane, — no u zlatni kalup slijevane, — među njima ljutoga handžara"⁶. Strahina pogubi Kavgu, i sa razbojišta vrnju se s plijenom. Pa kad se junak vraćao, gle čuda! Jankova žena "pogleda nebu ka zapadu", a "vigje čudo prije negledano, — gdje j' ogrija od zapada sunce"⁷. Nešto je čudno na Strahini, i u drugoj pjesmi crnogorskoj. Njegov suparnik pita sestru svoju za neznana ljuta junaka: "Kakov bješe, dugo tužna bila? — Ona mu ga biljovito kaže. — Strahinj, seko, dugo grdna bila"⁸ ! previknuće onda ustravljeni pitalac. Ovo **biljovito** ovdje nema pravog smisla, a nije izvan prilike misliti, da je iskrivljeno od riječi **Bilvid**, **Biovid**. Pobjedniku Janko "ogradio dvore — kod svojijeh, ljepše od svojijeh"⁹.

¹ Čojkovića **pjevan.**, 109.

² V. 28-9.

³ V. 104—5.

⁴ V. 131.

⁵ V. 124.

⁶ V. 68—70.

⁷ V. 136 i 141—2.

⁸ Čojkovića **pjevan.**, 151, v. 192—4.

⁹ **Pjevan.** 109, v. 160—1.

Crta o "čudu prije negledanu", o "suncu od zapada", bila bi dovoljna, da se malne iznad svake sumnje stavi izvorno božanstvo Strahine. U mitologiji arijskoj, sunce i nebesni bogovi putuju, u noći, od zapada na istok. Taki je i put velikoga Vida, kad se on sa zapada vraća, eda bi na istoku, uza sunce, zapalio luč novoga dana. Nego, Strahinino božanstvo proviruje i iz crta drugih. Gdje mladi, a neporedivi i nepobjedivi, junak jaše na bijelcu, ili na vrancu, da bijelca iznese iz kavge i borbe noćne; gdje stravičnog krvnika resi grimiz plameni, dok mu ljuba pere krvave crvene haljine; gdje mu se u ruci vitla mač, koji siječe kao što nijedan drugi u epskih junaka naših, pa na tom maču hoće da izvostiti od zlata kacigu¹⁰; gdje su njemu u zlatni kalup slijevane i dvije puške male dvije strijele, bez sumnje, u prvašnjoj guslarskoj versiji, a to dvije prve zlatne zrake dana, o kojima će takogje biti govor; gdje ban izilazi iz male Banjske, a, poslije održane pobjede nad drugim banom, nad Kavgom, ima dvore najprostranije i najljepše: u tome svemu nije mučno razabrati ratnoga Vida, pri prvom mahu pobjedonosne njegove veličine, u prvom jeku dana koji u zlatu. sviće.

¹⁰ Koliko Strahinu, nijednog viteza ne ukrašuje zlato, u pjesmama narodnim.

Tu su oba konja Vidova: vranac, noćni kušljo, i bijelac, konj dnevni. Pjesma Vukove zbirke, i druge njoj poredne o Strahini, donose nam, u strošenu obliku, pobožnu legendu, kojom stari naši slavljahu, rek' bih, najveću Sutvidovu epifaniju. Ta je u prvi silni prasak jutrenjeg vidila, a u mjesecu julu, kad žarko vidilo najviše pritiskuje noćne i zimne bjesove. Oni tad "spavaju", kaže pjesma Vukova: "u Turčina grdan hadet bješe, — kail svaki zaspat' na uranku"¹. U ovoj je pjesmi Radoslav do Strahine, te pokazuje na mjesec julij. Čemu i Radoslav, i Jug-Bogdan, i Janko dolaze Strahini u društvo, vidiće se u drugim dijelovima radnje.

Ali ništa drugo, valjda, ne utvrđuje toliko našoj legendi o Strahini mitičnu suštinu, koliko njegov žut hrt Karaman. Je li **Karaman** pučkim mlatom isklepano, iskrivljeno od sanskritskog **Saramâ**, što znači **ona koja trči**, te je kučka božja, ja ne moga reći², pa kažem evo samo ovo. Po arijskom nazoru, vrata od doma nebesnoga čuvaju psi. Ona su vrata dvojca: jutrenja, što se otvaraju bijelome danu pri osvitku, i večernja, što se rasklapaju mrkloj noći pri sutonu. Do prvih vrata stoji

pseto umiljato, prijazno; do drugih, mrzovoljasto, režavo. Dvjema je psima, ipak, jedna majka, kučka nebesna. Zove se Saramâ u Vedama, pa je Sârameya kućak jutrenji, a Sârameyâu oba su kučka. Kad epske naše pjesme iznose nam stajace "hrte i ogare", "hrte i zagare", može biti da nas iz daleka sjećaju na te dvojake pse: **hrt** kano da je vrli pas dnevnog neba, a **ogar**, ili **zagar**, kako mu kaže i etimon³, vrani garov neba noćnog⁴.

¹ 44, v. 519—20.

² Ime Kariman, Karaman Miklošić izvodi od korijena **kar**, punire **Bildung der slav. Personenn.**, s. 68). Na vedičnog psa poluboga Strahine već pokaza Ruvarac, **Dve rasp.**, str. 44—7.

³ Od gariti, mrčiti

⁴ Moguće, da oslabljeni pomenak dvaju nebesnih pasa sačuva i jekavska jedna basna. Iza smrti domaćina vrlo pravедna, sve ponestalo nekako u kući, pa dva kućna psa, jedne zimske noći, megju sobom se razgovaraju. Od gladi, mlagji hoće da bježi, al ne će stariji, vjeran domu i u nevolji (V. Vrčević, **Narodne basne**, u Dubrovniku 1883, str. 39: "Dva psa".) I što prosti puk sad misli da, u kužno doba, mnoge kuge (kuge su žene ispreko mora) propadaju od pasa (Vuk **rječ.**, pod **Kuga**), i to zar dogie od stare vjere u nebesne pse

Nego bilo to kako mu drago, ovo stoji, da u vedičnim pjesmama Saramâ prati vrhovnoga boga Indru, te mu pripomaže otkriti lupeže krava, oblaka nebesnih, a da u našem epu, po isti način, žutov Karaman, hrt Bezbiljeg, stopom slijedi Strahinu, i pruža mu pomoći u njegovoj borbi na Halu. Karaman je žut, on je bez biljege, po slici neba, ožutjela i čista sjutra. Inače, i Heleni naslijediše, od otaca arijskih Saramu. Kako je poznato, nju oni pretvoriše u svoga hrlećeg 'Ερμεικς, 'Ερμης. Herme je sin i glasnik višnjega Zeusa, kao što u nas hrt Karaman trče tamo amo oko višnjega Strahine¹.

¹ Narod zna za Jedogonju, ili Vjedogonju (Vuk **rječ.**, pod **Jedogonja**, i **Vjedogonja**), pa ima poslovične izreke: "Jak kao Jedogonja — Leti kao Vjedogonja". Je li i ovo preostatak letipisa Vidova? Ja bih rekao, da je. Pošto je u staroal. **edь**. i **jadь**, otrov, **jedogonja** biti će isto što i **jadogonja**, onaj koji goni Jade. Jadi s se, zaista, negda shvaćali sasvim personalno, kako to svejednako proizlazi iz našeg pučkog govora: "Jade nesiti! — Neka se od Jada prekrstim! — Od Jada gora vehne — Jadi ga znali! — Jadi je znali za nje glavom! — Jadi ga ubili! — Trista Jada na koga", itd. **Jad** može biti od korena **ad**, jesti, š čim se slaže potpuno i izraz: "Jadi nesiti" ! Jadi su, po svojoj prilici, ono, što i Bijesi kojima se nadjelo ime od **bhi**, strašiti (Daničića **Korijeni**, str. 149). Tamni dusi, u koliko ljudma kidišu, ješni su, te su Jadi, a u koliko ih straše, Bijesi su. Tjera ih jaki letipas Vidov, Jedogonja. Osim silnog letaja i jačine, kojom i drveta može da izvali, sad se o Jedogonji u narodu priča, da je ono duh čovječji. Taj duh izilazi čovjeku iz tijela u snu, pa toga čovjeka Jedogonje, kad umre, opraštaju se ljudi, što mu udaraju pod nokte glogovo trnje. U bugaršticama, Vjedogonja je "sjenovit". Ima više Jedogonja, i biju se zaradi ljetine (Vuk. **rječ.**, ib.). Kako znamo, ljetina je osobito od Vida; a što se tiče gloga, pridolazi i u priči Kojanovoj o Veljku Loviću (vidi naprijed. na str 87).

Osim psa čuvara, vedična nam mitologija dosta osvjetljuje i dušmanina, koga Strahina bije. Pjesme ga naše imenuju različito: Turčin Vlah-Alija, Den-Alija Vlahović, Balaban, Kavga, Tafo². Što je on Turčin i Vlah, to je do umne navade našega puka, koji pretura zle bogove u dušmane narodne³. Suparnik Strahini bio Vlah, t.j. Latinin, a poslije i Turčin. Bio, valjda, i Avar, Bugarin, što li, jer se u taboru njegovu, po pjesmi Vukovoj, govori "manovski", pa do njega su Tuka i Mandžuka, imena ova, kako mi se čini, hunska.

² Čojkovića **pjevan.**, 151.

³ Vidi u predgovoru.

Pravo ime zlotvoru iznosi nam pjesma nehote, gdje veli: mučna ala, Turčin Vlak-Alija¹", te i dalje vraća se na istu Halu: te se dvije ale poniješe²". Na Halu, ispravnije Alu, kano da je asonancija i samo ime Alija, pa i Bala u imenu Bala-ban. Alija najlaglje mogao postati od mužkoga **Al**, **Hal**, koje je isto što i Ala³, premda ga Vuk u rječniku ne bilježi: "Evo muke i debela ala⁴!" "Vidi Tala, poganoga hala⁵!" Progji se ala i belaja⁶!" Ovoga Ala, ili Alu, nalazimo u Vedama. Kišne krave muzare, oblaci,

lete preko neba, preko pasišta nebesnih, rićući. Tjeraju ih vjetrovi, a sunce muze ih zrakama, vidilom svojim; iz nabujanih im vimena rosi onda na zemlju njihovo mlijeko, kiša. Naša izreka: "kiša muze (se)", za obilati dažđ⁷, čisto je vedična. Oblačne krave dvojake su: ili puštaju blagu kišu, ili je oporno drže u svojim mrkim zavojima. Nego oblaci jesu, u isto doba, i djevojke⁸, pa su i ove dobre ili zle, vjerne ili nevjerne.

¹ Vuk. **pjes.**, knj. II, 44, v. 160.

² V. 675,

³ **Al** biti će zar jedno sa staroal. **alb**, opačina, i novosl. **jal**, zavist. Glede imena "Bala", "Bale", "Baleša", ako to nije asonantno k Alu, onda bi moglo ići u jednaki red sa riječima "baljota", "baljast", "baljav". Kad se govori volu, ili kozi, da je baljava to znači, da je crne glave (Vuk **rječ.**, pod **Baljav**). Ovako, Bala značio bi **Crni**.

⁴ V. Krasića **Narodne pjesme**, knj. I, 7, v. 124, Pančevo 1880.

⁵ Čojkovića **pjevan.**, 93, v. 111.

⁶ Više puta u pjesmama.

⁷ "Kiša muze, — noge puze". Vuk. **rječ.**, pod **Musti**.

⁸ Kako i u nas. To ćemo bolje istaknuti, govoreći o vilama.

Ali je, ponajviše, neki zlotvor, koji u oblacima zaustavlja plodonosni kišu. Ružan je, stravičan je; pa, po različitoj vrsti svoje poštetne zloće, nosi razna imena: Vala (prikrivatelj), Čushna (sušar) Vritra (obavijajući) Krishna (crni), Namuci (zapinjač), Râuhiu (rasteći), Pipru (otečeni), Ahi (zmija), i još druga. Zlotvor mami, otimlje, krave, jal djevojke; a kako se u zamućenom nebu. djetinskim očima Arijata privigjalo svakojakih nagomilanih planina, on drži djevojke pritvorene u pećinama, u tvrdim gracima. Dok su tamo, i vode, i krave, i djevojke, takogje su crne, grdne, zlotvorne, pa zlotvoru jesu i na ruku; ali, netom oprostite se pritvora, postaju bijele i dobre. Da ih spase, boj bije na dušmanina sunčani Indra. Pred sobom bog, obično, šalje, po tragu izgubljenih i zatvorenih krava, svoju kučku.

Istom ih kučka donjuši, ili im riku dočuje, javlja to gospodaru svome. Tad počinje urnebesni boj izmegju boga i zlotvora¹.

¹ Gubernatis, **Mythol. zool.**, passim

Od zlotvorovih pridjeva zar prigje do nas Ahi: no je Aždaja dodijeljena Suncu, pa će drugdje o njoj biti govor. Može biti, da prigje i Vritra, kako ćemo i to, drugom prigodom, reći. Za sad ostanimo na Ali², da je kroz narodno kazivanje proučimo. Već nam reče uzgred narodna pjesma, da je grdosija, belaj pravi³. Po pričama, izlijeće na svijet iz velikih dubina zemlje i mora⁴; izlijeće, ponajviše, uz tmušu i oluju: "kad u večje, Bože, duva vetrina, krše se drva, misliš sve će iz korena izvaliti, al eto ti ala ide⁵!" Ovu stravičnu, ujeću, neman narod pomislio, kako kad, a jednom, dvije, tri, a čak i devet glava. Alina glava smrdi⁶, pa od toga smrada Dubrovčani svejednako govore: "Smrdi halom". U staro doba, tonjala ona još i više u Dubrovniku, kao što nam dubrovački ljetopisi kazaše; duhala sa **Smardo-dassi**, na ulazu grada⁷. Kako sve ruši i tamani, osobito ljetinu u polju, Ala razvalila čeljusti, proždrljive, nezasiitljive: "zine kô ala" — "ala iz njega zija", pučka je izreka za gladnika. A kad ko naglo jede, poslovice za toga kaže: "Ždere, kao hala".

² Ovim ne kažem, da je naš **Al**, ili **Ala**, i fonetično isprediva sa indijskim **Vala**. Sud o tome ja prepuštam slavistama i sanakritolozima.

³ Vidi gore na str. 99.

⁴ Vuk. **prip.** dodat. 18. — **Vila beogr.** g. 1868, br. 22.

⁵ Vuk. **prip.** 36.

⁶ Id. ib

⁷ Vidi na str. 89—90.

Priča srpska: "So i hljeb⁸" privodi nam gladnu Alu, gdje napastuje vola uz dva roga od obilja, koje je značajno za odnos proždrljive Ale prema podatljivoj ruci Svantevidovoj s takim rogom od obilja. U istoj priči, a i drugdje, Ala je mršava i suha do čuda: Ovo je tek prividno proturjeđe sa debljinom njezinom: što je grdna, debela je, a što je izješna, suha je. Alina suhoća prozire se, takogje, u pjesmi. Ala dolazi, naime, sa Suhare planine i sa Goleča planine, i na Goleču boj se bije među njom i Strahinom³. Na tu istu suhoću ne misli sad, ali jednom mislio naš puk, govoreći: "Našla ga bijeda na suhu putu!" — "Sačuvaj me, Bože, bijede nevidovne¹⁰!" A koliko je starodrevno ovo mišljenje, svjedoče nam Vede: gore pomenuti Čushna, **onaj koji suši**, i značenjem i glasom, pokazuje na suhoću naše Ale iz Suhare i Goleča. Po zastrašenoj pameti naših otaca verala se neprestano sušna, nesita, smradna grdosija; čuše joj riku u svakom vijanju zatorna vjetra. S toga se svakovrsno ona ispružila u srpski i hrvatski jezik. Napominju je zar sve ove riječi: alauža, alabuka, alavanta, alauk, alamunja, alakača, alapača, alosan, alosija, aluga, alovit, alav. Skoro u svima, još buči navaljivanje nemani, koja juri uz vjetar¹. A kad puk reče: "Podiže se ala i vrana", time izrazuje bučno komešanje svih vragova.

⁸ **Vila beogr.** g 1866, br. 51.

⁹ Vuk. **pjes.**, II, 44, v. 366, 378 i 677.

¹⁰ Bijeda, u prvom svom značenju, jest glad (Fick, **Vergl. Wört.**, s, 614), te je nevidovna, što se protivi Vidovu obilju.

¹ Neke od ovih rijeci, u akademijском rječniku, izvrojene su od turskog **almak**, uzimati, grabiti. Riječ **alauža**, lapavica bila bi pak postala od novogrčke *αλαχοσυνη*, nesreća Pogriješiću, ali ni jedno, ni drugo, ne ide mi u čut Uz Alinu oluju smisao naših, gore navedenih, riječi meni je čist, dok mi je nekako taman, uz tumačenje rječnika. Opazio bih i to, da su strani koreni u jeziku u opće nerodni, dok je rodnost u tom kupu dosta velika. Ja bih amo potegao još i **alaman**: "kao alamani navalise, pojedose".

Sa sušnom i bučnom Alom bori se Strahina poglavito u ljetu, gdje se god tmasti i zli bjesovi usplahirili, da ljetinu unište iznenadnom vjetrovom, crnom olujom, gradom. Vrijeme ovo borbe čisto izlazi iz pučkih poslovice: "Bije se kao hala s berićetom" — "Bori se kao hala s berićetom²". Nego u mrtvoj zimi, veliki dušmanin velikoga borca hodi polako, ula se, vadi; on je tada Mora, ili Vada. Vada jednaka s Mororn, poznata je u zapadnom dijelu našeg naroda, pa može biti, da bijaše više hrvatska, dok je Mora bila srpska³. Vada i Mora jeste zgošnj oličjenje zime. Cičom, gladom, bolešću, zima, kao ništa drugo, kolje i mori u svijetu; ona je prava pravcata **Mora**. Opasnija je od same Ale. Ova proždire ljetinu, a Mora ljude i stoku. Ali huda neman ne ide naglo, ne bašće korakom naprasnim; ona se vlači svom težinom i mrtvilom zime, bada, libi se po noći u gluho doba, dok je eto nevigjene pod domaći krov, da tu izjede sve slabiće, navlastito ludu djecu i momke⁴.

² Vuk. **posl.** "Kad (Ala) vodi oblake, pa hoće ljetinu da pobije gradom", drugoj poslovice primjećuje Vuk.

³ U ostalom je opaziti, da Mora, Morana, Morena, javlja se kod svih Slavena. Kod Čeha moravskih, u proljeće momci i sad napravljaju lutku, sliku Morene, boginje zime i smrti, pa je bacaju u vodu. Zendsko i sanskr. **mara** jest smrt (Fiek, **Vergl. Wört.**, s. 628—9). Mora, kao i Ala, može biti muškoga roda. Ime joj se, onda, sastavlja sa **bēs**, te je **Bēsomar** (strašna Mora).

⁴ "Pohlepni kao Mora na mlada momka" — Vrčevića **Niz. prip.** str. 169.

Po ovom izdajničkom ulanju i napastovanju, zove se **Vada**¹. Ime Kavga Strahininu dušmanu jest samo turski prevod te riječi Vada. Pogibija od Vade, morija od More, tim je veća u zimno doba, što je onda najbljgje vidilo nebesno, najslabiji Vid. Da je Vada u odnošaju s Vidom, kaže nam jedan dubrovački običaj. Kad se u Dubrovniku pale kresovi Vidu, pa ih ljudi preskakuju, tvrdo drže, da je to zdravo od Vade². Zdravo je, jer Vidov plameni krijes, bio zapaljen gore na nebu vidilom dnevnim, ili na zemlji ognjem iz drveta, razagnaje tamu, a uz tamu goni Vadu. S primljenim hristijanstvom, popusti strava od Vade i More, al se ipak ne iskoreni iz dugo zabrinutih srdaca hrvatskih i srpskih. Naivno, no zanimivo, u narodu se sad pripovijeda, "da je Mora vještica koja se pokajala i zarekla, da ne će više ljudi jesti, nego ih samo noću u spavanju pritiskuje i dihanje im zaustavlja³". Dakle, krvna Mora s

vremenom postala samo dosadna vještica. U Grblju kotorskom, takoj vještici ljudi još brane noćni prelaz preko praga domaćeg molitvom, koja je postanjem svojim neznabožička, pa zove vješticu "vjetrušnom vjetruštinom"⁴.

⁰ Ne bi li ovaj Kavga bio Prabog, bog koji se pre, u Malorusa?

¹ **Vad** — je contentio (Miklošić, **Bildung der slav. Personenn.**, s. 41). Starosl. **vada contentio**, češ. **vada**, contentio. Od zle boginje zar dolazi: zavada, zavaditi, razvaditi. A što se u Bačkoj za vrlo opasan posao, ili put, kaže, da je to **vadivek** (Vuk. rječ., pod **Vadivek**), ono će, valjda, značiti: sila od Vade. **Věky** je sila. Ako nije božanstvo, barem se personificirala Vada

² A. K. Matas, **Miletii versus**, u Dubrovniku 1882, str. 42.

³ **Život i običaji naroda srpskoga**, priugotovio Vuk. Stef. Karadžić, u Beča 1867. str. 216.

⁴ Id. atr. 216—7:

"Mora bora! ne prelazi prek' ovoga b'jela dvora, e su na njem tvrdi ključ od našega Siodora, Siodora i Todora, i Marije i Matije i sestrice Levantije. Koja nema pristupišta prek' ovoga b'jela dvora, ni kamena kamenica, ni vjetrušna vjetruština, ni nametna nametnica . . .	Vratilom se opasala, zaštikalom poštapila, ušla u jajsku ljusku, utopila se u morsku pučinu! Trinka joj trakuli, vragu joj glava, sve joj kože vrag odnio, mleko joj se ne sirilo, nego rekla: jaoh! Jaoh joj dala Lena, Plena i Marija Magdalena!"
--	---

Tri djevojke, koje se dvaput ovdje spominju, i dva junaka, može biti da su tri Zore i dva Jakšića, o kojima će biti govor.

Što je Mora "vjetrušna", to je opet još jedno obličje zimnoj strahoti naših djedova. I ako zima, po sjevernijim krajevima, u pradomovini Srba i Hrvata, najčešće davi ljude svojom olovnom težinom, opet, u sumornoj njenoj tihoći, dižu se, kašto, alauže, snježani vijori, "zli vjetrovi". Duva alauža, pa kano da juri metlom, kojom mete sve; a ubitačnomu vijoru nije drugi niko kriv, do stare vjetrušnice¹. Ovo je baba Jaga sjevero-istočnih Slavena, a baba Ruga naših Jekavaca. U Boki kotorskoj, u Paštrovićima, babom Rugom još plaše djecu², kako je ono strahotna i baba Jaga, iza čije metle ne ostaje trag ničemu, niti samom hodu njezinu. Od Ruginje metle mi imademo: "mećava", "jede kao mećava", "mete snijeg", "zameo vjetar put", "pomlaćeni kao metlom³". Ovakova metla nije samo slavenska, već i arijska mitična svojina. Ona je u Arijska strašno ratilo zimne grdosije. Kad prosti naš čovjek, mučen od More, stavi metlu naopako za vrata spavaće svoje klijeti⁴, on, ne znajući, izvrće arijsko oružje i zlamenje pohlepne i proždrljive More, olujne Ruge. Iz velike davnine dogje nam, valjda, i samo ime **Ruga**, koje bi moglo biti od leto-slavenskog **rug**, otkle naše **rzati**, sravnjivo sa latinakim **rugire**⁵. Gdje se stušti crni vikor, Ruga uji, ruče. Danas, njezina metla manje je opasna; nema udara. Jašu na njoj kukavne vještice.

¹ Vrčević, **Niz prip.**, str. 169: "Kazah ocu i materi, a oni me uvjeriše, da mi je domaćica u zle vjetrove ulećela, po činjenici kakve stare vjetrušnice".

² Vuk. rječ., pod **Baba Ruga**.

³ ".... a nas kao da je Bog svakojeg udrio metlom po glavi" (Vrčevića **Niz prip.**, str 94). Uporedi takogje: "kao graninom pomlaćeno" — "metnuti djevojci granu na put" — "Zgranjen, zgranut.

⁴ Vuk **Živ. i ob.**, str. 218.

⁵ Fick, **Vergl. Wört.**, B. II, s. 644.

Sve ove nemani, Ala, Mora, Ruga, dotiču se. Ala je proždrljiva kao i Mora, a bučna kao i Ruga, pa su vjetrušne, po narodnoj riječi, sve tri. Sličnost im je otuda, što oličuju zatornu silu u prirodi nepovoljnoj i tamnoj, a različnost opet otuda, što pojavi one sile nisu jednaki. Ništa običnije u mitovima Arijska, kao što razilaženje jednog bića mitičnog u mnoga obličja. Nu, bilo kakovo obličje

tame, š njim je u oprjeci trajnoj svijetli Vid, s njim ratuje Strahor. Na veliku sreću ljudi i svijeta, ima strava na nebu, koja će dohakati svakoj stravi na zemlji, i u zimi i u ljetu. Vid je Strahor svakoj nemani, svakoj alosiji. Što se ispriječio na Alu, Moru, Rugu, može biti da je Strahor od Srbâ i Hrvatâ prozivan i Srgja Zlopoglegja. Ovaj Srgja dolazi mimogred u našim pjesmama, a ipak nadvisuje druge junake. U jednom ulomku pjesme kosovske, on se bori tik do Strahine, pa dušmane "dva i dva na koplje na bija⁶".

⁶ Vuk. **pjes.**, knj. II, str. 314.

U pjesmi jednoj crnogorskoj, Zlopogleda Vuk strašan je i pomaman junak¹, baš po primjeru Strahine: a, u hercegovačkoj, Srgja Zlopoglegja oko sebe okuplja junake, koji su "pripasali mača zelenoga²". Što je mač zeleni, znamo. Bio što mu drago, epski naš Srgja Zlopoglegja nije, zaista, postao od istinita čovjeka. Niti mu ime drugo nije, do perifriza za **Strahor**.

¹ Čojkovića **pjevan.**, 93.

² Petranovića **pjes.**, knj. II, 26, v. 552. Pjesma ova koja predugo opisuje propast carstva srpskog, više, nego prava narodna pjesma, poznata je umotvorina hercegovačkog jednog rapsoda. Od rastresenih komada kosovskih pjesama on htjede sastaviti neku **aristeju**, ili mali ep o Milošu, kako to već Jagić (**Rad**, II) i Novaković (**Archiv**, III) opaziše. Nego, opet, ona crta o Zlopoglegji mogla je biti uzeta iz stare epske hazne.

Kroza svu, dovle pretresanu, polionimiju Vida, i opriječne mu grdosije, zvuči, promiseće se, sama sila i jačina. Ovo je i sasvim naravno u krutoj prirodnoj religiji, koju Slaveni naslijediše od Arijata. Ipak, ta krućina kod otaca naših donekle umeknula: fizična borba dvaju bogova shvaćala se od njih i kano suprotnost dvaju načela. Helmold reče, da su se Slaveni, pri svečanim gozbama, obregjivali punom čašom, prizivljući dobra boga, a zaklinjući zla boga, Crneboga³. Moralnu oprjeku izmegju dobra i zla boga iztiče još bolje narodno naše pričanje. Bijahu dva brata, po imenu Pravac i Krivac, ili Upravda i Krivda, prvi dobar, radin i pravedan, a drugi lijen i nevaljao, kazuje jedna priča iz Vojvodine⁴.

³ Vidi na str. 72.

⁴ Kojanova **prip.** 22.

Brat Krivda, baš po vragu, dobi nad bratom Upravdom opkladu, da je krivda bolja od pravde, pa mu iskopa oči, i baci ga "u jamu od vješala". U toj jami čamao Upravda "celu noć, slep bez očiju svoji", sve dotle, dok "pred zoru" doletiše mu tri gavrana. Gavrani bijahu njegove oči pojeli "u meden kus"; no sad mu rekoše, da "rosom sa trave" očnice namaže, i da prutom nekim udari kamen, kako bi se "izvor vode otvorio, a sam kamen sav u alem pretvorio". Taman kad "sunce sa neba sine", Upravda stao se penjati iz jame, pa s uzvikom: "Pomozi Bože i božija pravdo!" ozdravio na očima, i "čisto progledao". Odmah po tom, išao u grad nekog cara, gdje cijelo gradjanstvo bijaše žedno i vapijaše vodu. Upravda udari po kamenu: "kad prvi put udari, kamen se zasija kao mesec; kad drugi put, zasvetli kao sunce; a kad treći put, na stotinu mesta prsne, i poteče čista i zdrava pijaća voda".

A već prije bješe on caru izliječio teško bolanu ćer. Vodom obradovani ljudi sagradiše Upravdi dvore "prema caru kao careve", privedoše mu ženu i djecu, pa svi veseli kao nikad prije: svima je "sretno i beričetno". Ozdravljenju svoju ćer car dade najstarijemu sinu Upravde, Davorinu, koji careva mjesto njega. U tome, "zlotvor Krivda od jeda, i zlobe, i pakosti", ne miruje. On hoće, da mu Upravda izbije oči, ne bi li i on progledao, "pri ragjanju sunca". Upravda iskopa mu oba oka, kad eno "stubovi od vešala stropoštaju se na Krivdu, i pod njim se velika jamurina provali, u kojoj večito ostane". Stropoštaju se u vodu, u istu provaliju, i dva sina Krivdina, a i žena mu, netom htjede i ona sreću kušati s gavranima. Od onda, "provala pod vešalima proglasi se po svem svetu". — Priča tumači se sama sobom. Što su Upravda i Krivda dva brata, to je od gotovo jednake im moći po vasioni. Jedan drugome jednako iskopava oči: Vid, naime, oslijepio u noći i u zimi; a njegov suprotnik u dnevnu i u ljetu. Vida i Crneboga Helmold takogje, u neku ruku, jednaci: pa njih jednačila i pučka "babja vjera" bogomilska¹. Careva kći, bolesna a izliječena, to je noćna Zora, koja se jutrom udaje za rano Sunce, za mladog Davorina. Tri su gavrana simbol triju vedičnih te i naših noćnih Sunaca.

¹ "Ecclesia romana damnat et reprobat errorem Manicheorum asserentium, duos esse deos, quorum unum vocant summe bonum, alterum summe malum" (**Kardinala Ivana Torquemade rasprava proti bosanskim Patarenom** — Rački Starine, knj. XIV, u Zagrebu 1882) Mogao bi ovdje pasti prigovor, da je ovo manihejska, pa tugja dogma. Prigovoru ja ne poričem opravdanosti. Ali ko časom na to pomisli, kako su uvijek sveštenici, u pokretima krivovjernih, rado uvigjali već osugjene stare jeresi, biće u sumnji, da li riječ maniheizam baš tačno izražava naše bogomilstvo. Koliko je u bogomilstvu bilo izvorne misli slavenske, ja, u nestašicu svog znanja, ne mogu da opredijelim; ali opet mislim, da toga bijaše dosta. Već i riječi "babja vjera", "babuni", za naše patarenstvo i Patarene, na to me upućuju. Rekao bih, da bogomilima crkveni ustroj i bogoštovje dogje, većim dijelom, sa strane, dok im, u jezgri, vjera bijaše davna slavenska

Osim svega govora priče, i ime Upravda jamči joj davnost. Nije sad više u uporabi, a nosio ga, prije no ga polatini, glasoviti Justinijan. Slavensko ovo dijete, sin Istoka i Viglenice, dok življaše na selu, ne daleko od Sofije, zvalo se taman Upravda.

Ima časova u božjem životu Sutvida, gdje mu lice Strahorovo posve izčezava. Kad su bjesovi pobijeni; kad je mlad junak iznio iz teške borbe zlatnu kacigu, pa njom vitešku glavu naresio²; kad, sa svoje jutrenje visine, možni Vid upravlja svijetom, t.j. bijelom i razgrijanom vasionom, koja je iz hude i mrzle tame isplivala: onda je velika svadba na nebu. Sutvid vjenčava se. U rasvanuću čistog mliječnog jutra opaziše i Indi istu bračnu slavu neba.

² Vidi gore, na str. 96.

Ženu jednu uz Vida već češće susretasmo, doslije, u narodnim pjesmama. A da koja i kakva je ta žena? Mislim, da na ovaj upit narodno predanje, koje još postoji, dovoljno odgovara. Najprije, ona nije, po versiji najizvornijoj, ničija kći, a sestra je Vidova. Čudnovata neka pjesma srpska pjeva¹:

"Čuva ovce Vide čobanine,
Vide ovce, Vidosava janjce.
Vide svira u zlatnu sviralu,
Vidosava sitan vezak veze.
Leže Vide sanak boraviti,
malo trenu, pa se brzo prenu:
Sejo Vido, ja sam ožedneo!

Idi, Vide, za goru za vodu,
te pij vode i umivaj lice,
i donesi meni u svirali . . .
Pila vode seja Vidosava,
pila vode i umila lice.
Sinu lice kao jarko sunce²."

Mitičnu zlatnu sviralu mi upoznasmo kod Trojana-Mide³. Na glas svirale, t.j. jutrenjeg lahora, Vid i Vidosava piše vodu. Dovde, pjesma je neznabožačka. Sad imamo nastavak hristjanski:

"Progovara Vide čobanine:
Il' mi voliš verna ljuba biti,
il'mi voliš sablju celivati⁴?"

¹ U **Vili Beogr.**, g. 1866, br. 41.

² V. 1—10 i 15—7.

³ Vidi na str. 60—1.

⁴ V. 19-21.

Protrnu Vidosava od čuda i jada, i pruži glavu pod mač bratu Vidu. Ova pjesma nije ni slučajna, ni inokosna; motiv joj se pjeva, u sličnim pjesmicama, posvuda u narodu⁵. Pa i same oveće pjesme epske iznose ženidbu cara i carice, brata i sestre. U jednoj Vukove zbirke, car (srpski Stefan) hoće da vjenča sebi sestru Roksandru⁶, a u drugoj, opet, sestru Kandosiju, koja "svijetli sa njedara dragim kamenjem"⁷.

⁵ U zapadnim krajevima taj Vid zove se, obično, Ive; pa je i lasno znati, zašto. Sveti Ivan Krstitelj slavi se o suncokretu ljetnom, gdje je vidilo najjače, te Ivanj dan zamijeni Vidov dan, i Ivan Vida, osobito u

kršćana. Dosta je začudno pak, da se u narodu nalazi, baš bez ikakva sad razumljivog povoda, i ova zagonetka: "Nit' je bilo, ni će biti; a da bude, u z'o čas bi bilo". Odgonetljaj: "Brat sestru da uzme" (Novakovića **zagon..**).

⁶ Knj. II, 27.

⁷ Knj II, 28, v. 9-10.

Sa tvrde upornosti sestrine, razvrže se vjenčanje u obe pjesme, kao što i u pjesmici Vidosavina groza prepriječi nedjelo Vidovo. Junona, žena Jupiterova, ljudima je uzorna nevjesta, pa i štiti ljudske brakove. Rukovodeći mladence, množi pučanstvo, a kao takova, po raznim joj svadbenim činima, zove se: **pronuba, nupta, iterduca, domiduca, unxia, vinxia, juga, quiritis, populonia**. Ja bih rekao, da po primjeru, i pod božjom zaštitom Vida i Vide, vjenčanje slijegjaše takogjer megju Srbima i Hrvatima. Barem dva imena Vid i Vida izilaze nam iz ovog pučkog običaja¹, namijenjena skorome braku. U bosanskoj Krajini, u oči Vidova dne, nabranim cvijećem djevojke slute na udaju. U tome cvijeću, dva cvijeta moraju biti najglavnija i najveća, jedan muški, a crven, koji se zove **Vid**, drugi ženski, a modar, kome je ime **Vida**. Djevojka, koja hoće, da u snu, u noći Vidovoj, dragi joj izagje na oči, prije nego što će lijegati, raspaše se, pa pod uzglavje metne cvijet **Vidu**, što prikazuje nju, pa onda do njega cvijet **Vida**, što prikazuje sugjenika. To čineći, pod glas govori:

"O moj Vide vigjeni!
O moj dragi sugjeni!
Ako misliš jesenas,
dogji mi večeras,
prvi sanak na sastanak".

Onda do dvaju velikih cvijeta polaže i druge cvjetove, pa uza svaki od njih želi ovako dragome:

"Bio lijep kô Milan,
bio visok kô Ivan,
a junački kô Miloš,
imô porod kô Jug Bogdan stari . . . ;
a sablja ti sjekla na mejdanu, —
kô starine Strahinića bana!"

Po tom djevojka, barem do pola noći, lijegaće na lijevu stranu, da joj dragi bude bliže srca. Sutradan djevojke jedna drugoj kazuju, "kakvu su sreću u udaji vidile", ili "koji je dragi izišao na oči". Sve je značajno u ovom običaju: "Vidovdan", cvjetovi "Vid" i "Vida", "sablja starine Strahinića bana", pa i govor: "Vide vigjeni", "viditi", "izići na oči".

Ali, u trećoj pjesmi iste zbirke Vukove, ženidba se ipak vrši megju carem (srpskim Stjepanom) i "Roksandom djevojkom", kojoj, radi hristjanskog obzira, otpada svojstvo sestre. O braku Vida i Vide, cara i carice, sve su pjesme, dakle, ovako ili onako prekrojene; no iz njih zvuči, jednako, harfa poganskog vjerovanja. Car nebesni uzimlje sestru za ženu, koja će biti carica nebesna. U grčkom mitu, Zeus vjenčava sestru Heru. U Latina, Juno je nekako Sororia.

Kako i zašto to biva, tumači nam drugi mit, mit vedični. Po Rigvedi, svod nebeski prepunjen je zračnim vidilom, u kome jedinom mi se možemo kretati, pa i kišnom vlagom, po kojoj buji svako živo. Pod ovim svodom, vidilo i vlaga sačinjavaju neograničeno, svegjerno, životno, vrelo ambrozije. Iz ovog indijskog, ili bolje reći, arijskog nazora izvinula se, najlasnije, misao, da su vidilo i vlaga, budući pod istim krovom, brat i sestra, blizanac i blizanica sjajni. Stoji jedno do drugoga, bližnjaivo je u Latina i njihovo ime: Jupiter-Juno², taman kako u pjesmici našoj: Vid-Vida³. I helenska "Ἥρα, po novijoj etimologiji, svodi se na svjetlost Ζεὺς-a⁴. Pače od širokog vigjenja, po svoj prilici, pridalo se Heri ono homersko postojano βῶπις, kako i Junoni, od vidila jutrenjeg, dogjoše njezina druga imena **Lucina** i **Matuta**⁵. Ovako, i helenska i latinska vrhovna boginja pomalaju se i one na prozor neba uz ovo isto ime Vida, kad im na naš jezik ime prevedemo. No car i carica nebesni jesu, takogje, muž i žena. Vida, veli naš mit, donosi Vidu vode u zlatnoj svirali: iz zagrljaja vidila i vlage ragja se kiša. Baš

za to što za kišu odasvud skuplja oblake, višnji je bog u nas "onaj koji vedri i oblači"⁶, u Helenâ, istim izrazom, νεφεληγερετα, ili ομβριος, υετιος u Latinâ **pluvius, pluvialis, imbricator**.

¹ Knj. II, 29.

² **Juno** jednom bijaše **Jovino**, to ženski oblik od **Jovis** — Preller, **Röm. Mythol.**, I B., s. 271.

³ Vida je i pučko žensko ime. ⁴ Preller, **Griech. Mythol.**, I B, s. 128.

⁵ Uporođo sa Lucinom ide Jupiter **Lucetius**, pa je opet **Lucetia** i Juno. Rimske žene Junoni Lucini prinošahu, gdješto, na dar svoje obrve (Preller, **Röm. Myth.**, I B., a. 273); a najglavniji god boginjin bijaše na marčane kalende, kad se novim vidilom stvarala stara rimska godina (id. s. 274).

⁶ Kojanova **prip.**, 3: " .. volja višnjeg boga koji vedri i oblači." — Vuk. **.posl.**: "Tako mi što vedri i oblači!"

Višnji brak megju carem i caricom vrši se u obilju voda¹. Osim doвле navedenog, ovo nam posve jasno kaže prva od triju već spominjanih pjesama Vukovih o ženidbi cara Stjepana s caricom Roksandom. Veli Roksanda bratu caru:

"Bogme nikad ja te uzet ne ću,
dok ne nagješ trista neimara,
povedeš ih u Šaru planinu,
da ti nagju do trista izvora,
na jednu ih žicu ne sastave,
ne odvedu Misir-zemlji ravnoj;
i napraviš do tri čaše zlatne,
da ti vodu pije sirotinja²".

¹ Običaj u Boci pri trudnom porogjaju, da se rođilja nalijeva punim sićem vode, uz riječi: "Voda iz sića a ti gjetića!" (Vuk **rječ.**, pod **Roditi**) još pominje nebesnu rođilju. Isto tako, i Hera i Junona jesu bračne i rođajne boginje.

² 27, v. 14-21

u četvrtom dijelu ove radnje vidićemo sunčanog boga sabrane žetve u juliju, Radu, ili Radogosta, gdje on, visoki neimar sa trista neimara, dana godišnjih, dozigjuje i svršuje rodnu božju godinu. Daždveni bogovi, car i carica, puštaju kišu kroz svu godinu (trista izvora)³, pa Radogost sastavlja izvore na jednu žicu, eda bi izgorjela zemlja (Misir) oživila, i otuda bilo veselje sirotinji, ljudskome rodu⁴. Veselje i uživanje svega svijeta, sa božje one blagodati, pjesma i dalje crta. Rade neimar sagradio "bijelu crkvu od bijela mramora", i pokrio "tučem zelenim", a car Stjepan priredio gozbinu. Za "trista stolova" sjedoše "trista kalugjera, dvanaest svetih vladika, četiri srpska patrijara, gjakon Jovan i njegove djece trista lude⁵".

Ali vrag ne miruje. Uzvrpoljio se na novo, te hoće da napastuje kišnome braku i da kvari radovanje ljudma. Za čudo je, da dušmaninu i ovdje opet nalazimo ista, već nama poznata imena. U trećoj od ženidbenih pjesama Vukovih, Roksanda je isprošena u latinskoga kralja, u Legjanu. Kralju Roksanda nije kći, već čami u gradu Legjanu, kao u pritvoru⁶.

³ I vila na Lovćenu jednom se zakle s ovakim brojem izvora: "Tako mi popa Komnena i mlina gvozdena i 377 izvora!" — Vuk. **.posl.**

⁴ Ime zemlji, Misir ili Egipat u ovome odnosu, čini se davnije od doseljenja Srba i Hrvata. Ruski ljetopisi Ipatski, iz X vijeka, za boga Svaroga kažu, da ga ovako prozvaše Egipćani. Nebesni višnji Svarog, dakle, stavljen je u svezu s Egiptom, kao i naš višnji bog u ovoj pjesmi. Vidi dotični navod iz ljetopisa u Jagića **Mythologische Skizzen**: I. Svarog i Svarožić (**Archiv IV**, s. 412—27). Pa i u bugarskim pjesmama, naša Dušanova, to je ženidba "kralja misirskoga".

⁵ V. 50—9.

⁶ Boljom zgodom, u drugom djelu radnje, uz dva Jakšića raspraviće se i Legjan, to adsko jedno ime kod otaca naših.

Prosidba i izvod obavljaju se u mraku:

"A kada je tavana noćca došla,
ne donose voštane svijeće,
već po mraku izvode djevojku¹".

U noćnoj viteškoj nevolji ove pjesme, proslavio se Miloš, koji "služi bega Radul bega" (Radogosta); a, na svu silu, zaustavlja vjerenicu, "svoj zemlji gospogju³", Balačko vojvoda, troglava grdosija. Balačku dogje glave Miloš, te izvede na svijet djevojku vjerenicu; Miloš Voinović, divni pregalac, kome u ruci sija "mač zeleni staroga Voina⁴". Znatan je ovaj spomen mača Vidova; ali je još znatnije, ovdje, ime troglavog Balačka. Eno ga čusmo u bosanskoj pjesmi o borbi Strahinina bana, pod oblicima: Bale, Baleša, Balaban⁵. Protivio se onamo Vidu, kao ovdje što se protivi caru i carici, Vidu i Vidi. Ovaj Balačko, stvarno, nije drugo, do obličje neko Ale, kako je razabrali iz jedne pučke pripovijesti srpske, uporegijene sa jednom pjesmom iz Šumadije. Do Koviljače, sela u srpskom Jadru, ima tako zvana **smrdljiva bara**. Onamošnji narod pripovijeda za neke dvije sestre, za Vidu i Koviljku; prva sagradila grad Vidojevica, a druga grad Koviljaču, kod onoga blizu. Koviljača je zasuta u zemlju, te nekako smrdi; to je **smrdljiva bara**, ili **Smrdan**⁶. Što je ta smrdeća Koviljka, znamo po pjesmi⁷. Na "nekoj Koviji planini⁸" duboko je jezero, pa "u jezeru neku alu kažu, — koja guta konje i junake⁹". Ogromna je ta Ala! Ako "se u polje prući, polomiće svu Koviju goru", i satrijeti će svakoga¹⁰. Da Alu pogubi, Visoki Stevan, koji u pjesmi bez sumnje zauze ulogu visokoga Vida, na vrancu "uskoči u kolo gujino", kadno je ona ležala uvijena, te joj mačem glavu osiječe. Na mjesto ograšja odveze se i "rusijska kraljica", kojoj konjušari u intove "upregoše dvanajest bujina, — šest vranijeh i šest zelenijeh¹¹".

¹ 29, v. 51—3.

² V. 203. ³ V. 17.

⁴ V. 195 i 569.

⁵ Petranovića **pjes.**, knj, II, 22. Vidi gore, na str. 95 i 99.

⁶ Vuk. **rječ.**, pod **Koviljača** i **Smrdan**.

⁷ B. Stojadinović, **Srpske narodne pjesme**, knj II, 4, u Beogradu 1869.

⁸ V. 283.

⁹ V. 285—6

¹⁰ V. 318-20.

¹¹ V. 299—300.

Ovo je Vida, po svoj prilici. No bilo što mu drago, svakako, po pjesmi, Ala stoji u jezeru pod Kovijom, kako god, u pripovijesti, Koviljka sjedi na smrdljivoj Koviljači, na Smrdanu¹. Riječi **Kovija**, **Koviljka**, **Koviljača**, potječu od **sku**, sa značenjem opkoljavati, uvijati se²; a to je baš Ala, "u gujino kolo uvijeno", po izreci pjesme. Dakle, kako na Vida, tako isto i na Vidu priječa se jednaka Ala.

¹ Smrdan, Smradni dasi, ljetopisa dubrovačkih.

² Daničića **korijeni**, str. 260-1.

Doslje, u epskim pjesmama, često nam se oglasi ime Roksanda za Vidu. Otkle ono ime? Lasan je, valjda, odgovor, kad uzmemo na um okolnost evo ovu. Koja je Roksanda u nekim pjesmama sestra, ili žena, cara Stjepana, ona ista, u drugim pjesmama narodnim, sestra je, ili žena, Leke kapetana. Rosandu, ili Rosu, sestru Lekinu, živo opisuje jedna duga pjesma Vukove zbirke³. Najljepša je žena na svijetu: "ko j' vidio vila na planini, — ni vila joj, brate, druga nije⁴!" Ovako čudo ljepote jeste i Stjepanova Roksanda: "Da kakva je Roksanda djevojka! — Onakove u Srbina nema⁵". Čudo nevigjeno jesu i dvori Lekini i Rosandini "u Prizrenu, u njihovoj carevini⁶": stolovi od srebra, kupe i jabuke od zlata, od suha zlata ispleteni jastuci. Po riječi jedne ženske pjesme, ovo je Rajevina, stan **obilnog uživanja**⁷. I uz najsvjetlije goste, sluge poslužuju čašom gospodara Leku, prvoga⁸. Gomila je djevojaka oko Rosande; one joj "drže skute i rukave⁹". No, koliko je divna, toliko je Rosanda samovoljna, kičeljiva, jogunasta; ona odbija prosca svakoga, Marka, Miloša, Relju, i s toga snagje je grdilo u epskoj pjesmi. Na prosce planuo bijaše i brat Leka.

³ Knj. II, 40.

⁴ V. 13-4.

⁵ 29, v. 74—5.

⁶ 40, v. 458.

⁷ U dubrovačkoj okolini pjeva se ova pjesmica očevitno mitična sadržaja:

"U Ilije, u gjidije, lijepa je šći.
Skrojio joj žuti kavad, do samijeh tlih,
napravio mali žbanjić od tisovine,
pa je pošla na vodicu od ljepotice,
da donese hladne vode su Rajevine.
Navrani se mlado momče, Leka, terzijin sin,
slomio joj mali žbanjić od tisovine,
i prosu joj hladnu voda sa Rajevine".

U hristjanskim ustima, Gromovnik učini se gjidijom, i Leka terzijinim sinom; no je drugo sve neznabožačko. **Rajevina**, kao što i **raj**, **rajevi**, predhristjanaka je riječ, od korena **ra**, udjeljivati, uživati. Može biti, da ide amo i pridavnik **rani** (Miklošić, **Bildung der slav. Personenn.**, s. 94), pa time i **rano jutro**, a svakako ide **ranjki**, **ranjka**, **ranjko**, što je hranitelj, hraniteljka, hranjenik (id **Christ. Termin.**, s 49) Po tom je Rajevina mjesto gozbine neka **Walhalla**.

⁸ 40, v. 270—1.

⁹ V. 518.

U drugoj pjesmi narodnoj¹, iz Bosne, sam Leka vjenčava tu djevojku. Ženidba Leke kapetana baš jednaka je s onom cara Stjepana². Kao što Stjepan, tako ni Leka ne ide u prosidbu, nego je čitavo junaštvo Miloševo. Miloš Stjepanu izbavio zaručnicu od kralja latinskoga i dvojice mu sinova, ispred Balačka, a iz tvrda Legjana, a Lek i izvukao zaručnicu iz kamene pećine, oprostivši je divskog starješine, dvaju mu sinova i devetero divskih braćenaca. Izvodi se iz svega ovog ne samo da je Roksanda amo i tamo jednaka, nego da je i Leka kapetan prizrenski, ono što i Stjepan, srpski car u Prizrenu. Ali Leka nije božje ime, kao što nije ni Roksanda, Roksandra, Rosanda, Rosa. **Leka** biti će deminutivni hipokorist od **Aleksandro**³. Pri tima imenima, odmah na um pripadaju Aleksandro Veliki i žena mu Perzijanka Roksane. Srbi ova veličajna imena začuše u Makedoniji, ako srpski ep, možda, ne uze ih iz priče o Aleksandru, koja se, u srednjem vijeku, uz trojansku priču, pronosila i po našim manastirima. Otklegod došli Leka i Rosa, eto stadoše višnjima Vidu i Vidi odavno u stope. Mislim, da je, u pjesmama, Leka kapetan stariji od cara Stjepana, koji, takogje, izmijeni Vida. Barem se čini, da je veoma davna, i po mjeri i po sadržini, ova ženska pjesma, koja pjeva junaka Leku, što sprema svoga konja te ide na vojsku:

"Oj sinoć se Duka Leka oženi,
a jutros mu sitna knjiga sustiže:
Ajde Duka, ajde Leka, na vojsku.
Duka Leka sprema konja, da ide,
verna ljuba drži konja i plače:
Jao Duka, jao Leka vojvoda⁴!"

¹ Petranovića knj. III, 36.

² Vuk. **pjes**; knj. II, 29.

³ U ostalom, postoji ime Lekan, Leksa, i kod Čeha; pa Miklošić misli na koren **lek** značenja mu nepoznata (**Bildung der slav. Personenn.**, s. 72)

⁴ Vuk **pjes.**, knj. I, 205, v. 1—6.

Roksanda je, dakle, prizajmljeno, dok je Vida Vidovoj ženi narodno ime. Ali mi je reći, da ime Vida, koliko ja znam, ne utvrđuje se mitologijom ostalih Slavena. Po svjedočanstvu poznavaoa Helmolda, velika je boginja Živa⁵: nju, jedinu žensku, privodi izmegju glavnih bogova sjevero - zapadnih Slavena; privodi je, uz Prona, Svantevida, Radigasta. A svjedočanstvo Helmoldovo o veličini Žive jača time, što je, u istinu, Živa, mimo druge boginje a uz najveće bogove, imala glasiti i spomeniti hram u Raciborzu, kod Lubeke blizu.

⁵ Hroničar Nijemac piše **Siwa**, koje je moguće, pod samim filološkim vidom, čitati i kao **Dzieva**.

Pa i u nas, u doba pogansko, kano da vladaše Živa. U jednoj slovenskoj priči iz Zamladinca¹, Živa je prva u kolu vilenskom, te uči prvotne ljude orati i goniti marvu na pašu; pa joj se prinose vijenci od poljskoga cvijeća. Niti u samom našem jeziku, ime Živa ne raspojilo se od majke zemlje, ako mi za ledinu još velimo, da je to **živica**². Živu pominju i pučka ženska imena Živana, Živka, te i muška Živan, Živadin, Živko, Živojn³, koja, za cijelo, nisu uzeta iz čitula hristjanskih svetaca⁴. Pri tome još, nije nam zaboraviti usklik: "Živa bogorodice, ti pomози!" "Kad hoće da se napije vode, kad zijevne i kad uzdahne, onda (Srbin) reče: Bože milostivi ti pomози! ili: Živa Bogorodice ti pomози!" ni pučku kletvu: "Živ te bog ubio!", ispredenu, čini mi se, povjesmom poganskim, prije no hristjanskim⁵. A nije zaboraviti ni naše pučko napijanje u ime "živonačelne Bogorodice"⁶. Tako i na badnji dan, u Srbiji, započinje molitvu starješina i kućna čeljad: "Da se strahom pomolim Gospodu Bogu, i svetoj živoj Bogomateri"⁷.

¹ F. S. Krausz, **Sagen und Märchen der Südslaven**, Leipzig 1883, I B., 31.

² Vuk. **rječ.**, pod **Živica**.

³ Vuk. **rječ.**

⁴ U starim spomenieima, začestili Živan, Živoje, Žive, navlastito među Dubrovčanima. Sad drži puk, da će, uz ovaka imena, djeca živiti.

^{4a} Vuk. **živ. i ob.**, na str. 297.

⁵ Riječ bog muškog spola dolazi katkad i za boginju, u narodnom govoru. Biva isto, u grčkom i latinskom jeziku, sa **θεος** i **deus**. Za-višnju boginju Latini, između mnogih naziva u **indigitamentima**, isticahu: **Sospita**, **Sospes**, koje, značenjem, odgovara našem **Živa**. Svečana titulatura Junonina jest: "Juno Sospita Mater Regina". U ostalom, "Živ te bog ubio!" biti će u odnosu s muškim višnjim bogom, prije nego s boginjom, jer narod veli i "pod živim bogom" koje je isto kao i "pod jakim bogom" (ništa nema, ne zna). Rekao bih, da **Živ** stoji prema **Živa**, kao što i **Vid** prema **Vida**.

⁶ Vuk. **rječ.**, pod **Živonačelni**. Velikom vjerovatnošću možemo, ovako, zaključiti, da boginja Živa postojala je i u nas.

⁷ Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, str. 127.

A šta je onda od Vide? Jesu li Vida i Živa dva imena za istu vrhovnu boginju, ili su dva lica, dvije velike gospoje? Ni jedno, ni drugo, ne bih ja izrijekom tvrdio; no bih svakako prije mislio na ovo posljednje. Živa, koja, po priči slovenskoj, uči ljude orati i na travna pasišta stoku tjerati, te od njih, na razmijenu, ište vijenaca poljskog cvijeća; ta je Živa, bez sumnje, zemlja, podašna i zelenilom okićena. Ali, u arijskim mitologijama, nema, možda, boginje, kojoj bi, koliko zemlji, nestajalo narisa stalna i čisto shvatljiva. Zemlja, živa i životna, krilo svoje rodno rasklapa svemu i svima. Kano da je posvuda, i da nije nikuda, božanstvo njoj se njoha svakamo. Od ove posvudnosti, ne bi li Zemlja, naša Živa, bila gdjekad i carica uz cara nebesnoga? bila tim više, što vlaga životna, ne samo na nebu, već i po zemlji je razvlačena, te zemlja ragja pod uticanjem vidila⁸?

⁸ Ovu tijesnu spojnost između neba, vode i zemlje donekad zasvjetljuje i srpsko **Slovo o nebesima i o zemlji**, koje već navedosmo, na str. 88. Imaćemo prilike i dalje se nanj obzirati, pa evo ga ovdje cijela, sa srpsko-slovenskog, po Jagićevu tumačenju, prevedena: "Od česa bi nebo? Od vode. Koliko je nebesa? Sedam. Od česa bi sunce i mjesec i zvijezde? Od svita božjih. Od česa bi zemlja? Od gliba vodenog. Što drži zemlju? Voda. A vodu što drži? Kamen veliki. A kamen što drži? Bravi četverokrilati. A brava četiri što drži? Oganj, otklen banje (toplice) istječu A oganj što drži? Drugi oganj, žešći od toga dvanaest puta. A taj oganj što podrži? Dub, prvo svijta nasagjen, a korenje duba toga stoji na sili božjoj, pa gospod i sila božja začela i konca nema". Ima slično **Slovo** bugarsko-slovensko (**Archiv**, I B. B. 128), iz koga vadimo varijantu "**dub željezni**", koja će nam služiti na neko objašnjenje narodnih priča o ognju.

Narod zagoneće: "Visok tata, plosna mama" a odgoneće: "Nebo i zemlja¹;" dakle ih nekako pomišlja, ili negda pomislio, kano muža i ženu. Ali se tiču ovoga posla još druge zagonetke, koje su uprav čudne, pa i kova čisto mitična. Njima kaže se zemlja ispucana od suše; a pominju nam se dvije "gospo, donja i gornja", ili dvije "neve", ili dvije "druge": "Poručila donja gospa gornjoj: prolji tvoje zlatne suze, e umriješ od crne suše" — "poručila donja neva gornjoj nevi: pošlji meni svasala masala,

sva sam se jadna raspala" — "Druga drugu preko plota zvala: daj mi, drugo, malo sala, — **živa** sam se već raspala²".

¹ Novakovića **zagon**.

² Id. ib. Vrijedna su svake pažnje, u istoj zbirci, još i ove, uz jednaki odgonetljaj: "Poručuje donja župa gornjoj župi: pošalji mi oksala, maksala; sva sam se raspala" — "Opravila me tetka donja gornjoj, da mi daš sala masala, sva sam se raspala, da bih se i opet sastala" — "Poručuje ciciban svojoj ljubi na divan: spremi meni sala masla, **živa** sam se raspala, ne bih li se opet sastala" — "Piše ban ciciban svojoj ljubi na Dunav, da mu šalje sala salaksala, ne bi li mu rana malaksala".

Za "gornju gospu" i "nevu" ovih zagonetaka nije izvan prilike misliti, da je ono Vida, a da je Živa "gospa" i "neva donja", te da su obe žene Vidove. Božanstvo tih "gospa" utvrđuje se pominjanjem "sala masla" svinjskog, koje je znamenito i značajno u sakralnom pogledu, kao što ćemo naskoro razabrati. Izilazi i sama rijefi **živa**, u zagonetkama. Ovo, dašto, odlučno nije; a, ipak, može biti više, no puki slučaj.

Prozivala se makar kojim ritualnim imenom, Zemlju su stari naši u velike obožavali³. Ovo stoji tvrdo, po prečestom zazivanju Zemlje, u pjesmama, u pričama i u svagdanjem govoru naroda našeg: "Tako mi zemlje u koju ću!" — "Tako mi neba i zemlje⁴!" — "U miru, o ljudi, kumimo vas od neba do zemlje, pa unakrst zemlje i svijeta¹!" Odmah do neba, do Vida, naznačila Zemlji mjesto takogje jedna pjesma bosanska: "A momak je teško zaklinjaše — nebom, zemljom, suncem i mjesecom²". U našim pjesmama, Zemlja, češće, pravda se s Nebom, kako Hera sa Zeusom:

"Zavadi se Zemlja s Nebesima.
Nebo veli: Na Zemlji je krivda.
Zemlja veli: Na Nebu je krivda.
Izaslaše svetoga Iliju,
da on vidi kod koga je Krivda;
al je krivda na Zemljici crnoj.
Gromom pali svetitelj Ilija³".

Pjesma ova iz Srbije ponavlja se i na drugom kraju naroda, u okolini belovarskoj:

"Zemlja Nebo na sud božji zvala:
Ajde, Nebo, da na sud idemo,
jel me biješ ledom, jeli snegom,
od Mijojla do Gjurgjeva dana.
Tijo Nebo Zemlji odgovara:
Boga tebi, crna Zemljo moja,
odkani se Neba visokoga!
Na tebi je velko bezzakonje:

ne poštuje mlajši starijega,
ne poštuju sini otca svoga,
ne poštuje brat brata rojgena,
ne poštuje kum kuma krštjanska,
nit kumšije de rojgenog bratca;
za to t' bijem ledom jeli snegom,
od Mijojla do Gjurgjeva dana⁴".

Po osnovnoj misli, ide ovamo i prastara srpska pjesma⁵, gdje svetitelji, podijelivši blago, "zatvoriše sedmera nebesa", i napustiše "Ingijju, zemlju prokletu" sa teških bezakonja: sveci umoliše boga,

"da ne padne dažda iz oblaka,
plaha dažda, niti rosa tiha,
da ne rodi vino ni šenica"⁶.

³ Litvinima ta boginja bijaše Žemina (zemna).

⁴ Vuk. **posl**.

¹ Vrčevića **Niz pripov.**, str. 199.

² I. Jukića **Narodne pjesme**, knj. I, 39, v. 53—4, u Osijeku 1858. A do neba se zaziva i a kletvi latinskoj: Tellus Mater teque Jupiter obtestor!

³ **Vila beogr.** g. 1867, br. 29.

⁴ I. Kukuljevića Sakcinskog **Narodne pjesme puka horvatskoga**, u Zagrebu 1839: "Sud neba nad zemljom", v. 1—17.

⁵ Vuk. **pjesme**, knj. II, 1.

⁶ V. 16—48.

Zemlja je velika boginja, no i velika grješnica. Kitna, žarka i plodna, veseli nebo i ljude; sušna nerodicom, ili smrznuta zimom, otura ih od sebe i š njima se mrazi. To je teško bezakonje Zemljino, pa najteže preko zime, kad se "crna" Zemlja obavija noću i svima strahotama. I helenska Gea ragia baš Gigante i Titane. Uz tvarnu veliku bijedu ide, onda, uporedo i duševni grijeh, čemu opet potmurna boginja daje prvi izgled: ona je nevjerna žena i zla maćeha. Može biti, da taman u njoj imademo Vidovu nevjericu, koju već susretasmo u pjesmama; a kako gonjaše svoju pastorku i mladoga sina, vidiće se drugdje. Ali, na sreću, crna Zemlia razmeće se tek u jedno doba godine. "I ostaše božji blagosovi", veli pjesma, "da ne padne leda ni snijega — do jedan put u godini dana"¹.

¹ V. 81—3.

Da im blaga kiša padne, da im godina rodi, Srbi i Hrvati željno gledahu k nebu, k Vidu². Visokomu prestolu onoga "koji vedri i oblači", i njegove drugarice, uznošahu se ritmične molitve dodola i prporuša. Svima tima pjesmama, koje još postoje, jezgra je vruća molba, da se iz oblakâ kiša izvine, te polje oplodi. Uzvici sakupljenog naroda bijahu:

"Oj Dodo, oj Dodo le!
Oj Dodo le, moj božo le!"

a molitve:

"Molimo se Višnjem bogu,
da udari rosna kiša,
da porosi naša polja"³
"Naša Doda boga moli,
da udari rosna kiša"⁴
"Mi idemo preko sela,

a oblaci preko neba,
a mi brže, oblak brže.
Oblaci nas pretekoše,
žito, vino, porosiše"⁵
"Iz oblaka prsten pade"⁶.

² Zagoneci: "Šipile vile, šipke te bile, na vidov dan, pod lipov panj" odgonetljaj glasi: "Kiša" (Novakovića **zagon**).

³ Vuk; **pjesme**, knj. I, 184, v. 1—6.

⁴ Id. 185, v. 1—4.

⁵ Id. 187, v. 1—10.

⁶ Id. 188, v. 7.

Kad je suša, ovako još pjevaju **dodole**, u Srbiji; pa skoro jednako pjevaju **prporuše** u Kotarima, u Dalmaciji⁷. Razlika je samo u tome, što su dodole djevojke, a prporuše, ili. prpci, momci. U kolu dodola jedna je od njih glavna, pa je gola i sva obložena travom i cvijećem, a tako isto, izmegju prpaca, jedan je kolovogja, pravi prpac, te se sav uvija pavitinom i dračom, dok mu drugovi pjevaju, cvijećem okićeni i noseći zelene grane⁸.

⁷ Vuk. **Život i obiç.**, str. 61—6. Po tome, pa i po različitim imenu za stvar istu, mogao bi ko pomisliti, da su dodole, prvim postankom, čisto srpske, a prporuše hrvatske. U Bosni, zapadno od Vrbsa, zovu se **čaroice**. Kad bi ovo bilo hrvatski naziv za njih, onda bi **prporuše** bila riječ, koja k nama pregje od starih Slovenaca. Bugari ih zovu **peperuge**, i, tome jednako, Rumunji **paparuge**, a sadašnji Grci $\pi\upsilon\rho\pi\eta\rho\upsilon\nu\alpha$. U bugarskim dodolskim pjesmama pripjev je: "Oj Ljule, oj!" U ostalome, čaroiča izlazili na isto značenje, na koje i prporuša: čara se, ili čarka, vatra, dok je prporuša što i žarka.

⁸ Moguće, da jednom i u Kotarima igjahu okolo djevojke, a ne momci, jer se ženskom riječju oni zovu **prporuše**, a molitvena pjesma kaže: "Prporuša hodila, — te je boga molilašš, ili: "Prporuše hodile, — terem boga molile". Varijanta u jednini čini mi se bolja od Vukove u množini, a dogje meni iz Kotarâ, od ruke prijateljske. Valja da popovi onamo dokinuše ženske dodole.

Kad dodola u kolu igra, izliju na nju vodu iz puna kabla. Ovom negda pobožnom, a sad zazornom pantomimom, dodola i prpac, po našim selima, prikazuju na zemlji ono što biva gore na nebu; prikazuju božji brak Vida i žene mu, u naglim i plodnim vodama zažarenog ljeta¹. "Iz oblaka prsten pade", veli ljupko dodolska pjesma; a prporuša to tumači, moleći za kišu i rodnu godinu, pa i za to, da bi "rodila nevjesta gjetića do prvoga božića"². Na oplogjenje odnosi se i pavitina, bijela loza, to simbol ljubavi koja opaja. A do sve opojenosti neznabožačke ide riječ **prporuša**, kako ovo dokazuju poredne joj riječi **prpor**, **prporiti se**, **precati se**³. Mladika vinove loze, što će pustiti žile te prokljati do godine, i ono je **prporak**, **prpoljak**. U Rimu, u hramu starodrevne italske Bona Dea, koja je **sanda**, **sanctissima**, i za koju neki napisi vele, da je **coelestis**, nad kipom boginje nadvijala se lozova sjenica, a pod takim sjenicama godovahu joj žene; do boginjina kipa bijaše pak pun krčag vina⁴.

¹ U obredu tako je glavno polijevanje vodom, da gdjejoja dodola, u Banatu i u Bačkoj, od nazebe izgubi i život. T. S. Vilovsky, **Die Serben**, Wien 1884, s. 156. U Njemačkoj do Rajne u Hessenu, gdje još do vijeka XI postojale obred skoro jednak s našim, polijevahu taku djevojku (kako se ona zvala njemačkom riječju, sad se ne zna) živom vodom iz rijeke, ka kojoj je dovogjahu djevojke drugarice. Njemačka dodola, ogoljena, ne bi se pavitinom obložila, no privezala bi struk od bunike na mali prst svoje desne noge, pošto buniku uzbra malim prstom desne ruke (Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 493). Bunika (Bilsenkraut, hyoscyamus) bilje je drijemežno, pa na starinsko praznovjerje, s njim skopčano, može biti da se odnosi naše: "obišao je bunca i bunicu" za veliku skitalicu, a i glagol "buncati": "bunca kao baba u bolesti". Što se tiče pavitine (bijela loza, clematis vitalba), cvijet joj je bijel, a prepleće se uz bijeli glog i uz živice, dok odiše mirisom grkoga badema. Važnije je to, što to bilje služi, koliko mi reče prijatelj iz kotara zadarskog, na kojekakvo gatanje, osobito o Ivanju dne.

² Vuk. **živ. i obič.**, str. 65.

³ Zamamljiva je analogija smisla i glasa svega ovoga sa grčkim Πριαπος.

⁴ Preller, **Röm. Mythol.**, I B., s. 398—405.

Rimske pobožnice, i ako u kućnoj potaji i s isključenjem muškaraca, bijahu, po raspuštenom tancu, puke prporuše. A malne kao kolo prporuša nam je smatrati onaj zbor sveštenica (**collegium sacerdotum Bonae Deae**), koji imale na čelu svoju kolovogjn (**magistra**), te se nahogjaše i u Rimu i po ostaloj Italiji, kako nam kažu latinski napisi⁵. Bona Dea, koja je takogje **agrestis**, pripomaže zelenilu i plodu, a raduje se vodi. Ona se svetkuje početkom maja.

⁵ Ovoj istoj religiji kiše i ploda ja bih primakao ime i bogoštovje majke bogova, boginje 'Ρεα, kod Helena. Lijevanjem vodâ može da joj se tumači još preporna etimologija imena. Rea je visovita, planinkinja; a ima oko sebe prpce (κουρητες), koji, po legendi, ponikoše u plahu daždu, iz drvlja onda, kad ih sunce **vidi**, sagleda. Helenska Rea jeste frigijska Kibele, a Reini kureti Kibelini koribanti, po kojima se još jače isticala pomenuta religija roda i vode. K nama Slavenima priče frigijske i bogoštovje Kibelino pojekuju, gdjegdje, nekim čudnovatim jekom. Stara velika majka Κυβελη, ili Migale, sjedi od velikog Βαγαιος, i ragja godišnje sunce "αττηω, "αττιω, ili Παπας Παπαιος, "oca" i "goapodara" proljetnog, kako se u mitu veljaše. Ime "αττηω, ili Παπας, nose i Kibelini sveštenici. Kad ovi sveštenici, inače κορυβαντες, ili γαλλοι, tancaju i prose, onda su μητραγυρτουτες, koja nas riječ zar potsjeća na slavenske davne **žrce**. Kibele majka, Μα, 'Αμμας, jeste Δινδυμνη po brdu Δινδυμων: slična božja osoba, u trećem dijelu radnje, doletiće i nama, uz Božića, novogodišnje sunce, iz "dundulova dola". Vidićemo, da se na božić gradi mlada godina; a naročito je graditeljica Kibele, ta **mater turrita**, ili **turrigera**, kojoj glavu rese gradski zidovi. U legendama boginje i boga Atisa pominje se jela, simbol zime, bademovo cvijeće, simbol rodnosti proljetne, i ljubice, oko jele posute i obavite, što je sve, takogje, do našega simbolizma možda najbliže. Nego, tijelo ovo ovdje budi samo mimogred rečeno. Frigijska imena dogjoše do nas preliha u grčku, ili latinsku, formu; a ja nisam vješt, do li površnome poregjenju. Bude li vrijedno, da se sva frigiština, bogoštovje, priče i preostale riječi, sa slavenštinom uporedi, to će ko drugi bolje od mene učiniti.

Plodnost vode, ljetne nagle kiše s neba, dade našoj prporuši drugo ime **dodola**, udvojeno od korena **dha**, roditi, hraniti¹. Nebesna Doda, koja se prizivlje u pripjeva: "Oj Dodo le²! Moj božo le!", dok spori plod, hrani ljude. Dodolsko hodanje nije, u narodu, privezano za izvjesni dan, ili mjesec. U Boki kotorskoj prporuše idu naokolo od Gjurgjeva do Petrova dne, u Srbiji dodole u svako sušno doba,

u Rumuniji od nas prizajmljene **paparuge** odmah po časnom postu³. Kadagod, uz žarko vidilo, zemlji treba rosne kiše; kad se hoće, da venuće bilje i klasje propadajuće opet oživi, te da se oplodi i ustraje svaki rod, zapomagaće nevoljni ljudi dvojici bogova, dobrome caru i carici nebesnoj⁴.

¹ Daničića **Korijeni**, str. 107—8. Za čudo je, da Bona Dea ima i naziv **nutrix**, taman po značenju naše riječi **doda, dodola**. Uporedi **deda, dedo, djed**.

² Znači: "Oj hraniteljko teto!" **Le**, po svoj prilici, skraćeno je od **lëlja**, koje Miklosić tumači amita (**Bildung der slav. Personenn.**, s. 73). Kako vidismo, Bugari pripijevaju sa čitavom riječju: "Oj Ljule, oj!"

³ I. Slavici, **Die Rumänen**, Wien 1881, s 166—7. Slavici primjećuje i to, da je još danas vrlo raspušteno pjevanje i plesanje rumunjskih paparuga.

⁴ Do Bona Dea stoji, kod Rimljana, neki vrhovni Bonus Deus.

Ipak je ljudski usklik najvrući usred bijelog ljeta, gdje je i najjača Vidova epifanija. Vid onda pali s neba, ali, uz živu vodu, daće zemlji, takogje uspaljenoj, tim obilatiji plod. Vidu na čast, i ljudi pridaju oganj kresovima. Vatre sad se lože najviše uoči Ivanja i Petrova dne, jer hristijanstvo dodijeli Vidov plamen najvigjenijim svecima jula mjeseca. No, da je takova slava, negda, išla Vidu poimence, razabira se po pučkom običaju u dubrovačkoj okolini: kresovi onamo gore navlastito uoči Vidova dne⁵.

⁵ Matas, **Miletii versus**, str. 42.

Na proslava velikoga braka Vida i Vide, Voina i Lelje, kao da su prvom ispjevani i ovi stihovi, što se sad u narodu, pri svadbi ljudskoj, posvuda ponavljaju: "Paun šeta, Vojno! Le! na venčanje, — sobom vodi, Vojno! Le! paunicu". Paun božja je tica, u Arijaca; sa zvjezdastim repom prikazuje noćno nebo, osuto zvjezdama: **Sahasrâksha**, "kome je hiljadu očiju", to je ujedno pridjev nebesnoga Indre i pauna, u mitologiji indijskoj¹. A Italo-Heleni svojoj carici neba posvetili pauna. Inače, vapaj: Leljo! razlijegao se i po drugim našim himnama i molitvama. Velikog imena boginje puna bijahu usta pobožnika, ako u sadanjim pripjevima ono dolazi čak četverostručeno: "Le! Le! Leljo! Le!"² Rimskoj Junoni ništa drugo ne patri toliko, kao svadba, te je sa rodne svoje svadbe, i slične svadbe ljudske, nazivana čitavom gomilom pridjevaka, kako to malo prije rekosmo. U Srbiji, u Podgorini, mladencivjenčavaju se s kitom bosiljka, što je bilje Vidovo i Vidino, a prije vjenčanja udavači je red na mladoženju pogledati kroz vijenac od smilja i bosiljka³.

¹ Gubernatis, **Myth. zool.**, II, p. 132 i 340.

² Vuk. **pjes.**, knj. I., 375.

³ Milićevića **živ. Srba**, Gl. XXXVII, s. 134.

Svojoj Bona Dea rimske žene prinošahu u jednoj decembarskoj noći, na svečanu, otajnu žrtvu, uz krčag vina tusti burag mladih prasica¹. Sa Clodijeve drzovitosti, žrtva oglasi se, jednom, i u svjetskoj historiji. Žrtvovane prasadi živ je spomen u našoj jednoj priči iz Vojvodine². Bio Veljko, mlado svinjarče, i bila Darinka, carska kći, "koja pod desnim ramenom sunce, a pod levim mesec, navrh glave tri zvezde imagjaše". Jednog jutra, Veljko tjera u polje, da pasu, veliku svoja krmaču i tri vrlo lijepa praseta. Sa prozora carskog dvora Darinka ih gleda gdje prolaze, pa joj se zaželi jedno prase. Dade Veljku blaga, i uze prase, koje zaklaše, a ona pojela u meden kus. Drugo jutro, pa i treće, ovo isto biva s drugim i trećim prasetom, dok red dogje i na krmaču: "od velike slasti prasećeg pečenja svi lizali prste". Veljko nešto malo se otimao pregoru prasadi, koja je u njegovoj kući pregledana svake noći. Drugom ulicom, svaki put, išao na pašu; ali "ona varoš tako bijaše uregjena, da je imala toliko sokaka, koliko u jednoj godini ima dana, pa svaki sokak vodio je na sredu, gde su bili carevi dvori". Kad je pregorena i krmača, Veljko uljeze u carsku bašču. "Tamo dogje za njim i Darinka, pa mu je ona kazivala, kako se koje cveće sadi i voće kalami, i što ima pod pazuhom i na glavi". Gdje sutra sunce ograde, oglasi se po svoj carevini, da će Darinka biti zaručnica onome, koji pogodi, što je u nje osobito. Pogagjaše mnogi, a ne pogodiše, i glavu izgubiše. Pogje i Veljko. "Da što mi ti dašto, daj govori, šta se osobito u Darinke stvori?" na taj upit Veljko će odmah: "Pod desmm pazuhom sija joj sunce, a pod levim mesec, a vrh glave tri zvezde sjajne". Tada "Veljka sa Darinkom venčaju³, pak za cara cele one carevine krunišu", završuje priča.

¹ Preller, **Böm. Mythol.**, 1 B., s. 402—3. Ta žrtva decembarska bilo bi jedino, što bi moglo, pored ostalih sličnosti, lučiti rimsku od naše boginje. Ali je ova razlika tek prividna. Kako već u jednoj opaski rekosmo, bahnuće nam carica "iz dundolova dola", baš uz krmka i u decembru, gdje ona, "sunčeva majka", ragja mlado sunce nove godine. Prasicu Litvini žrtvovahu svojoj Žemini: "Telluri porcam faciebant"(A. Brückner, **Beiträge zur litauischen Mythol.**, Archiv IX, s. 118).

² Kojanova **pripov.** 21.

³ Ili ih nagjoše u zagrljaju, kako se to kazuje u drugim varijantama ove iste priče o carskoj čeri i o svinjarčetu sa troje prasadi. Ova crta, što je prijesnija, biti će i davnija, dok je u ostalome mitologemu Kojanova priča najprozirnija. U priči Vukovoj (dodat. 16) mladi svinjar "miriše na bosiljak", pa i ovo je vrijedno, da se pridrži i opazi.

Veljka mi već poznajemo. Darinka, koja "kazuje, kako se koje cveće sadi i voće kalami", bez sumnje je jedna sa Živom, koja uči ljude orati, a od njih ište vijenaca poljskoga cvijeća", u priči slovenskoj¹. I u ovoj priči iz Vojvodine, ime Živana pomalja nam se i ako neizravno, a kano kradom: Živana je Veljkova mati². Ne ćemo zar pogriješiti misleći, da je Živa i Darinka jedna te ista kitnasta i rodna zemlja. Odnos sa zemljom **Darinki** pritrvgjuje i samo joj ime, koje, značenjem, posve je jednako sa imenom latinske **Ops**: u zemne boginje ima izobila svakovrsnog dara ljudima, te uprav po daru, i Heleni nazivahu svoju *Geu πανδωρα, ανησιδωρα*, Darinka je, s druge strane, pohlepna i lačna na prasad, kao što i Ceres i Bona Dea, jer prasad joj simbolizira rodnost. Bona Dea naslagjuje se velikom noćnom žrtvom prasica u decembru, pri rogjaju novog sunca i nove godine; a eto, baš po punom i tačnom broju godišnjih dana, imade ulica, što prasad, noću pregledana i čuvana, njima ide do carskih dvora naše Darinke, koja pod desnim pazuhom drži sunce³.

¹ Vidi na str, 112.

² Bio jedan čovek Stanko i žena mu Živana, pa su imali sina Veljka", ovako priča počinje. Mi izostavimo Veljkova oca i mater za to, što su bez zamašaja pričajnog, i priči samo prilijepljeni.

³ Svinja, žrtvovna a smatrana kao božji simbol, po svoj prilici, poda ime nekim ljudima hrvatskim i srpskim. Što nekada bijaše pobožnost, to sada, pošto davni simbolizam zaboravismo, nas dira u živce.

O Vidu, o njegovu konju, o psu, o maču čudotvornom, pa o ženi njegovoj, pjesme, priče i jezik naroda iznišeše nam ovo doslije kazano. Nego, učeći Vida, meni se nametnulo jedno pitanje, koje mi se čini, u poslu komparativne mitologije, vrlo znatno, al odveć zamotano i zagonetno, da ga se punom čistinom riješi. Evo, o čemu je pitanje.

Jedan dio Germana, poimence istočno-sjeverni Nijemci i južni Skandinavci, imadijahu vrhovnoga boga ne samo nalična Vidu, ne samo u sustini š njim jednaka, već po gotovo njemu ravna i u svemu obličju spoljašnjem. Kao djeca u jedne porodice što su, navadno, jedno nalik na drugo, tako i bogovi indo-europskih naroda, budući istog porekla, jedni drugima prilikuju; ali sličnost prevršuje mjeru u tog germanskog boga, poredna s Vidom. Ime mu je Wôdan kod Sasâ, a kod Normanâ Oðinn. Rekoh, da mu je sličnost s Vidom uprav vanredna. Što je Wôdan, kome ostali bogovi služe, "kao djeca ocu", ujedno najblaži bog obilja i najoštiji bog rata, to sudaranje s glavnim Vidovim svojstvima, samo po sebi, ne bi začudno bilo. Ali je za čudo ovo, da je Wôdan, po jednom hroničaru, nazvan "grandaevus" i "armipotens" (stari Voin, stari Jakša), a u **sagama** Edde "Yggr" (Strahor).

Wodan ima konja nada sve konje, bijelca, kojeg jaše u lomu i ograšju, a izvan boja ima noćnog vranca, prostoga **gaul** (kušlja), za čiju noćnu krmu po gdjejkoji njemački žeteoci, još danas, ostavljaju u polju jednu rukovet klasja. "Rusi, isto ovako, ostavljaju poštogod snoplja "Volosu u bradu". (Grimm, **Deutsche Mythol.**, nachtr. zur s. 130); a ovo nam je opet neka potvrda, da Volos jest Vid.

Borac i lovac Wôdan drži do sebe i tri hrta. Vrsne pse on gdjejad dariva; ali najsjajnije, što može biranim junacima darivati, to je njegovo pobjedno koplje, čudotvorni **gûngnir** (otrovano koplje Strahinino): **gûngnirom** bila se prva bitka na svijetu¹. A, mjesto koplja, javlja se kod Burgunda i s mačem (zeleni mač staroga Voina), dok u drugoj ruci drži zlatnu jabuku, kako Jakobog kod Antâ². Megju Sasima, nakon sabrane žetve, ljudi palili kresove na brdima, uz radosni usklik: Wôdan! Wôdan³! Wôdanu, ili Odinu, žena je Iörd (Zemlja), koja je ujedno i njegova kći. Ta zemlja zvala se, gdješto, i **Fru** Gode-Wode (gospoja Vida). U Eddi, vrhovnome Odinu žena jest i Frigg, a vrhovnome nekome Freyr jeste Freyja, koja mu je sestra; pa Freyr i Freyja hoće naprosto reći **Gospodin** i **Gospoja**

(naš gospod i gospoja, car i carica)⁴. Freyr imao i on čudotvorni mač, s koga je gdješto prozvan i **Sahsnôt**, mačonoša; al ga položio, te, miran, upravlja kišom i zrakom sunčanim. Do njega je plodnost, koju predskazuje, pa njegov kip ima ogromni φαλλος⁵.

¹ Ja bih rekao uzoran i dvoboj Strahine u našem epu.

² Vidi naprijed, na str. 84.

³ U Meissenu, jal u Thyringenu, na Ivanj dan, u slavu ljetnog suncokreta, tancahu i bacahu, protiv vještica, u krijes konjsku glavuču, kako u Dubrovniku, na Vidov dan preskaču vatru, jer da je zdravo od Vade.

⁴ Ovako je lasan poregaj Freyra i Freyje sa slavenskim bogovima, dok nije opravdan sa tobožnjom boginjom slavenskom **Prije**, koja nije u istinu nikad postojala, a neki izumisle, samo da je sa Freyjom usporede. Da pak Freyr i Freyja nisu drugo, do Odin i žena mu, razabira se poglavito iz spomenika anglosaskih i langobardskih, koji Freu dodavaju Wodenu.

⁵ Odinu pristaje i pridjev **Osci**, u kome Grimm (**Deutsche Myth.**, s. 115—119) istražuje postanak bogu **Wunsch** (volja, želja) neznabožnih Nijemaca. A Kuhnu (**Herabk des Feuers**) razglasa njemačka "wünschelruthe" slika je strijele gromovne, ili Donarove. Meni se čini, da se s ovim podudara, te da iz prva bijaše **phalličan**, i naš izraz: "Voljani bože!" kome mučno da se nagje drugo naravno tumačenje. Pripadaju, valjda, amo i riječi: spor, nesor, sporiti, nasporiti (od **spa**, nadimati se, Daničića **Korijeni**, str. 278), pa i drugi usklik željni: "Da bog naspori!" Travu sporiš, ili paprac, **achillea millefolia**, još danas namjenjuju mladencima, i među je na svadbi, pod njihovim stolom (Vuk. **rječ.**, pod **Sporiš**). Sva paprat, **filix**, sitna, a vanredno rodna, znači plodnost. Ona bijaše u Slavena, Germana. i Kelta, sveto bilje, te je još čarna u predanju ovih naroda (Gubernatis, **Mythol. des plantes**, pod **Fougere**).

Ruskome seljaku paprat buja i cvjeta, u ponoći na Ivanj dan; pa kad procvjeta, udara iz nje vidilo, koje svud prodire i goni svakog bijesa, a sjaju do tri sunca. Makar kakovu dušmanskom činu ta paprat može da odoli. Kao što seljak ruski, onako misli i naš bokeljski. Ima u Boki neka biljka **propratina**, koja nikad ne pokazuje ni cvijeća, ni sjemena, pa eno cvjeta, i sjeme joj sazrije noću, uoči Ivanja dne; no ga vile pokupe. Da ko, na sreću, od toga sjemena uznagje ciglo jedno zrnce, taj bi znao namah, što životinje govore, a i sve jezike na svijetu (**Zad. Nar. List.** g. 1879, br. 58). Prilika je, da je ovo isto i ona tajnovita trava, koju narod zove odoljan, u Dubrovnika odoljen (**odol**, pobjeda, Miklošić, **Bildung der slav. Personenn.**, s. 30), a o njoj pjeva: "Da zna ženska glava — što j' odoljan trava, — svagda bi ga brala, — u pas ušivala, — uza se nosila", te opet, u pripjevu: "Gjevojke su nižu brale — ododoljeno, odumiljeno" (Vuk. **rječ.**, pod **Odoljan** i **Ododoljeno**). U Crnoj Gori kažu, da je odoljen "vrlo jak", pa, da mu ublaže jačinu, bolesnicima uzanj pridaju i ponešto od druge trave, odumiljena (Vuk. **rječ.**, pod **Odumiljen**).

U Boki, kad je praskozorje, gleda se, "eda je odumililo (Vrčevića, **Niz pripov.**, str. 139). Odoljen je u jednog našeg starog pisca, u Nalješkovića, taman ljubavni lijek (Jagićeva pripaska u **Arch.**, V, s 92). Biće s ovim jedna i trava što sve otvara, **raskovnik**, u pričanju narodnom. **Phalličnome** Vidu ja bih odnosio i čudotvorni štap glogov, koji se toliko često pominje u sadašnjem praznovjerju. Glogu, kao i Vidovu bosioku, cvijet je bijel i malen. Ne znam, da li pogagjam misleći, da bi ovo sve bili, manje ili više vidni, tragovi bogoštovju Vidova **phalla**, kod nas. Što se pak tiče sjevero-zapadnih Slavena, čini mi se, da je vjerski priapizam u njih iznad svake sumnje.

Nakon dovršene ove opaske, evo sad čitam list, kojim Adelgot, nadbiskup u Magdeburgu, 1108 g. pozivlje Nijemce na križarsku vojnu protiv onamašnjih Slavena posiljenih i uzobiještenih sa svog boga **Pripegala** (**Arch. für slav. Phil.**, VI, s. 220—2). Nadbiskup jada: "Phanatici autem illorum, quotiens commessionibus uacare libet, ferus in dictis capita, inquiunt, vult noster Pripegala; hujusmodi fieri oportet sacrificia Pripegala, ut ajunt, Priapus est et Beelphegor impudicus. Tunc decollatis ante prophanationis sue aras Christianis crateras tenent humano sanguine plenas, et horrendis vocibus ululantes, agamus, inquiunt, diem leticie, victus est Christus, vicit Pripegala victoriosissimus. "Ferus in dictis" i "Victoriosissimus" mene sjećaju na proročnog ubojnog Svantevida. S druge strane, Sakso Gramatik (**Hist. Dan.**, p. 294) pominje **phalizam** najkrući u bogoštovju Karentina, baš na Svantevidovu otoku Rügenu. Karentinski bogovi, Porevit i Porenut, priapični su, po kazivanju Saksa. Da bi se to ikako dalo, ja bih za sva ova imena, ta zar i za ono Helmoldova boga Prone, tražio isto značenje žara i ragjanja, koje je u našim riječima **prpa**, **prpor**, pa bih mislio, da samo različni nazivi prikrijuju ovdje isto božanstvo.

Da godina bude rodna, taj kip, uz mladu i lijepu sveštenicu (prporušu) vozi se na kolima meguju narodom nagomilanim, a kadno se razvedrilo poslije kiše, žrtvuje se bogu čak i ljudskih žrtava. Boginji "suze" su "zlatne", taman po izrazu naše zagonetke. Ali Freyr i Freyja najvole vepra (našu prasad), simbol njihove plodnosti. Slikom ovoga vepra anglosasko pjesništvo resi sjajne kacige

junacima, koje su poput zlatne kacige mladoga Strahine. Freyr ima svete konje, te se goje u pritvoru hrama njegov¹. Nestašna Freyja preljubila drugoga, taman kao i naša Strahina žena dušmanina Ala. Ako se preljubnik ne imenuje, ipak u sjevernih Germana ima noćna strahota jednoimena s Morom, **Mar, Nachtmar**². Nego je Freyja, opet, i ratoborna, pa, vjerna druga Odinu, š njim polazi s kolima na razbojište, kako ruska kraljica, u našoj pjesmi, prati, na intovu, visokoga junaka, kome je na grdosiju Alu boj biti³. Neko bilje vidovito nalazi se kod Freyje i kod Freyra⁴. Sve ovo, ovdje navedeno, već tjera nas neodoljivo na to, da Wôdana izjednačimo s Vidom. Pa, i svrh toga, ima još nešto. Sam naš Vid, sa svojim zrenjem, dovoljno tumači narodnu priču Langobarda o postanku njihova imena. Kad se Langobardi nisu još zvali ovako, već Vinili, zaratiše se, veli priča, s Vandalima⁵.

¹ Običaj konjskih glavuča još danas pomiče se, osobito u Meklenburgu i u donjoj Saskoj.

² Grimm veli (**Deutsche Myth.**, s. 384), da ovu riječ on ne može iskazati u gornjo - njemačkom jeziku, pa je usporeguje sa poljskom **mora**, češkom **můra**. Biće je ovo, dašto, indoeuropsko, al mu je ime **mora** samo slavensko i sjevero-germansko. Kod Anglosasa bijaše **moere**, a kod Francuza je **cauchemar**, to zar po uticaju Burgunda. **Mar** zamršuje konjma repove, a protiv njega pomaže molitva vrlo slična bokeljskoj (vidi na str. 102). On se boji "dragoga dana" i konjske glavuče (Id , 8. 384—5 i s. 1041—2).

³ Na ovakim kolima, Freyja drži do sebe dvije mačke, dok drugdje, kao boginja ljubavi i braka, ima sebi posvećenu lasicu. U saskom Westfalenu, lasicu, po gospodarici joj, zovu **froie**, frau, a u Italiji **donnola** (vidi Grimma), to, jamačno, po istoj prevedenoj langobardskoj riječi. Nije li i **nevjestica**, kako za lasicu vele Crnogorci, od iste bračne boginje?

⁴ Grimm, **Deutsche Myth.** VII, X, XIII i s. 547—51.

⁵ Po svoj prilici, ovi Vandali nisu gotski Vandali, nego slavenski Venedi.

Odmah Vandali pristupili Wodanu, da im pobjedu da, a Wodan reče, da će pobjeda biti onih, koje on prve "bude **prizrio pri istoku sunca**¹". Vinili, po svojoj Gambari, pristupili Frei, ženi Wodanoyoj, koja njima svjetova ovako: žene Vinilke pustiće kosu sprijeda kao bradu, pa, ranim jutrom, prikazati će se sa mužima svojim, da ih takogjer Wodan **vidi** sa onog mjesta, otkle on, **sa istočnog prozora, običavao prizirati**². **Na istoku sunca, vidi** Wodan³ ove žene s dugim bradama, i zapita: Koji su ti Langobardi (Dugobradi)? A Frea odmah reče: Kojima si ti ime podao, onima udijeli i pobjedu. Vinili nadbiše Vandale, a od te riječi i pobjede, posad prozvani su Langobardi. Za ovaki postanak langobardskog imena znalo se i megju Burgundima, jer u jezgri ovo isto nam priča i burgundski sastavljač takozvane Fredegarove hronike. Vandale on zove Hune, a za Langobarde veli, da su oni, na razbojištu, uzviknuli božje ime⁴. Pri ovom pripovijedanju dvaju hroničara, langobardskog i burgundskog, slavni filolog i njemački mitolog J. Grimm pripominje, u odnosu sa "fenestra orientem versus", izreku naših pjesama: "od božjeg prozora"⁵.

¹ Pauli Warnef **de Gestis Langobardorum** (Murat, Rerum Ital. Script. T. I, Mediolani 1723), 1. I, o. 8: ".... se illis victoriam daturum, quos primum oriente sole conspexisset".

² Id. ib.: "Tunc accessisse Gambaram ad Fream, uxorem Wodan, et Winilis victoriam postulasse, Freamque consilium dedisse, ut Winilorum mulieres solutos crines erga faciem ad barbae similitudinem componerent, maneque primo cum viris adessent, seseque a Wodan videndas pariter e regione, qua ille per fenestram, orientem versus, erat solitus adspicere, collocarent".

³ Id. ib.: "Quas cum Wodan conspiceret oriente sole . . ."

⁴ Fredegarii Schol. **Chronicum** (Ruin., Luteciae Parisiorum 1699), c. 65: "Fertur desuper utraeque phalangae vos dixisse: Hi sunt Langobardi! quod ab his gentibus fertur eorum deum fuisse locutum, quem fanatici nominant Wodanum. Tum Langobardi cum clamassent: Qui instituerat nomen, concederet victoriam, in hoc praelio Chunos superant".

⁵ Grimm, **Deutsche Mythol.**, s. 114,

Ali poregjenje može ići, mislim, mnogo dalje. U premda kratkoj priči, do tri puta Pavao Gjakon, govoreći o Wôdanu, ističe njegovo **vigjenje**, kako ga je i Svantevidu istakao Helmold; dakle je Wôdan, po božjem svojstvu svojem, ono isto, što i naš Vid, gospodar vidila. Osim izreke "od božjeg prozora", mi imademo i drugu, koja još tačnije odgovara Pavlovoj: "od istočnog prozora". A drži se u našoj Crnoj Gori jedna navika, koja može biti da šiba na ovo isto. Kad Crnogorac putuje, a popne se

na kakvu visinu, "s koje vidi veći prostor zemlje, odmah se sjeti sile i slave božje, pa skine kapicu, krsti se i Bogu se moli¹".

¹ V. Medaković, *Život i običaji Crnogoraca*, u Novom Sadu, 1860, na str. 27.

Wôdan, svakim ranim jutrom, pomalja se, uz sunce, na prozoru istočnom, te gleda na svijet, koji od njega postaje. Gledao jednom i na Langobarde, kojima dade pobjedu, pa mu oni prisvojiše ime. Kazasmo, da je Wôdan "grandaevus", kao što je Vid "stari" Voin, "stari" Jakša". Po germanskoj tradiciji, Wôdan, u starosti, zalaže jedno svoje oko, a, ćorav, skriva lice velikom šešurinom¹; po našoj tradiciji, on je slijepac na oba oka, a lice mu pokriva bijela bradatina². "Dugobradi" naš Velimir jest "Langbart" Pavla Gjakona; žene, u Pavlovoj priči, koje dugom kosom prikrivaju lice, oponašaju staroga Wôdana. Kad Vinili poprимиše bogoštovje Wôdanovo, bojni im usklik bio: Langbart! Langbart! po velikom bogu, koji dijeli pobjedu. Da Langobardi, na bojištu, ove božje ime klikovahu, već nam svjedočio Fredegar. Inače, i Sasi, otprije Chauci i Cherusci, pridjedoše sebi novo svoje ime valjda od istoga boga (Sahsnôt), od mača njegova, **sahs**³.

¹ U Eddi, stari Odin naziva se Långbarðr (Dugobradi).

² To je slijepi "stari Dedo", ili "Dešo" nekih naših narodnih priča. Biće o njemu poduži govor slijedom ove radnje, gdje će izloženo biti, kako mu mlado Sunce oči i vid povraća. Ime Dešo, Deša, sišlo i na ljude, kao lično ime. I Wôdan, takogje, udjeljivao ljudma svoje ime (Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 131).

³ Grimm, *Deutsche Myth.*, s. 169.

Pošto evo ovako utvrdismo jednakost Wôdana i Vida, pridolazi pitanje: Jesu li ovog boga Slaveni uzeli od Germana, ili, obratno, od Slavena Germani? Grimm, kome, dašto, nije poznat naš Vid⁴, al je u svakoj, i najtanjoj žilici, poznat njegov Wôdan, stoji, sa svom težom svoje nauke, za ono prvo; stoji indirektno, dok riječ **Wôdan, Odinn**, izvodi iz glagola staro-gornjo-njemačkog **watan, wuot**, i staro-sjevernog **vaða, ôð**, meare, transmeare, cum impetu ferri⁵. Wôdan je, po tom, vrhovno, razumno biće, koje kroza sve prodire. Ako je to tako, Slaveni svoga Vida uzajmiše u Germanâ. Pri ovakom etimu, ne bi ništa mogla pomoći opaska, da u Meklenburgu, na negda slavenskoj zemlji Svantevidova bogoštovja, Wôdan izgovara se **Wod**, a da ga Burgundi zar izgovarahu **Wut**⁶, koje se oboje potpuno podudara sa našim **Vid**.

⁴ Poznaje ga samo u nesavršenoj slici Svantevida.

⁵ *Deutsche Myth.*, s. 109. Vidi i *Nachträge*, Berlin 1878, a. 49.

⁶ Ib. s. 109—10.

Protiv Grimma i njegove etimologije, ma bila ona koliko ispravna, držim da vojuje znatni jedan razlog mitičan, a drugi historičan. Wôdan, očevidno, poremećuje germanski Olimp. Indo-europski narodi namijeniše prvo mjesto, jal bogu svijetloga neba, jal bogu groma. Kod Germanâ neizvjestan je položaj vrhovnoga boga. Reklo bi se, da oni prvim mjestom odlikovaše Gromovnika, njemačkog Donar skandinavskog Thôrr, a odličnim mjestom, odmah tik njega, njemačkog Zio, skandinavskog Tyr, ravna, po davnosti i po svjetlosti, helenskome Zeusu. Nego, eto i trećega, uzvisitog boga, Wôdan Odinn, koji turka ona dva boga, i sebi prisvaja gospodstvo u. panteonu. Čudno koleblje se, u germanskoj mitologiji, visoki presto boga vrhovnoga, dok je taj presto, u drugim mitologijama, stanovit i nepomičan, barem u izvjesnoj periodu božje historije. Kako to, u Germaniji? Cijenim, da tome nema jasna odgovora, već ako se kaže, da je Wôdan pridošao i uturio se, na zabunu njihovu, među germanske bogove.

Teža je činjenica koja slijedi. Buja Wôdanovo bogoštovje, ne kod svijetu, nego kod izvjesnih germanskih plemena: kod Sasâ, i od njih potekavših Anglosasa, kod danskih Normanâ, kod Langobardâ, kod Burgundâ. Među ovima je, i pričanju o Wôdanu, i bogoštovja, pravo ognjište, s kojega tek varnice odlijeću ostalim Germanima. No, Sasi, danski Normani, Langobardi i Burgundi, to su sve krajišnici na sjevero-istočnoj megji starog germanskog svijeta. U davno doba, Langobardi i Burgundi sjegjahu do baltičkog mora, a pripadahu suevijskoj istočnoj grani Germana, kojoj, rek' bih,

da se pridjede štošta slavensko¹. U Sueve, po Tacitu², valja brojiti i Angle, drugu sastavinu anglosaskoga naroda Uzmemo li na um geografski položaj sviju ovih plemena, mi ih opažamo u najtješnjem dodiru sa obližnjim baltičkim Slavenima. Ako je pak kod tih Germana glavni bog Wôdan, dok nije kod južnih, ni kod zapadnih, ni valjda kod najsjevernijih, sljeduje odatle, po mom mišljenju, da ga baš baltički Slaveni darovaše baltičkim Germanima³.

¹ Glede religije, meni se čini, da Tacit zadosta razlikuje suevijsku od germanske zapadne. Za ovu veli (Germ. c. 9): "Deorum masime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent Herculem ac Martem concessis animalibus placant", dok za bogove Sueva ovako govori (c. 39): ". . . ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia", pa na dalje (c. 40): ". . . in commune Nerthum, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, inveni populis arbitrantur". Ovi vrhovni bog i boginja, osim kojih Tacit kod Suevâ, nikoga više ne spominje, kano da vrlo nalikuju baltičkomu Svantevidu i ženi njegovoj. I Tacitova "insula Oceani" (c. 40)) gdje se u velike obožava mati Zemlja, Nertha, može lasno biti ostrvo Rügen.

² Germ., c. 40

³ Burgundima, n.p., kano da dadoše cijelu religiju i sustav politični. Kod Rujanâ vidismo, da je u mnogom sveštenik bio stariji od kralja. Kod Burgunda veliki im sveštenik (**sinistes**) doživotan je, dok kralja (**hendinos**) zbacuju, zadesi li narod nedaća s velike gladinje, ili rata zatorna. Ova ustanova luči neznabošce Burgunde od ostalih Germana Vrijedno bi pak bilo ispitati otkle Valteru Skottu, u njegovu romanu Ivanhoe, dvaput megju sasonskim bogovima spominjani Crnebog, Sasonka Ulrika, jednom, veli (gl. XXVII): "Bolje bi bilo, da se povratim Wodenu, Herthi i Zernecku, bogovima naših još nepokrštenih pradjedova", a, drugom, opet (gl. XXXI): "Napalite zublju, Zerneck urliče!"

Toga dara i čista historija iznosi jedan značajni primjer. Danski kralj Sveno privrže se arkonskome Svantevidu, i počasti ga poklonom skupocjene čaše¹. U ostalom, neki mutni spomen Wôdanova inostranstva sačuvaše i sami Germani. Po više no jednom svjedočanstvu², Wôdan odlazi iz Germanije, on je protjeran u tugjinu, u strane istočne. Pače, u istočnim krajevima on caruje, te se otuda vraća doma, ili otuda kreće na zapad. U tome je istoku Wanaheim, Wanaland, zemlja Wana, kako kažu eddične **sage**. Kažu one i to, da je Freyja **Wanadis**, biva od roda istih Wanâ. Ali su Vani, po skandinavskom jeziku, ono što i Venedi, Vendi, po njemačkom, to jest Slaveni³.

¹ Saxonis Gramm **Hist. Dan.**, I XIV, p. 288

² Vidi a Grimma **Deutsche Myth.** opasku na str. 135—6.

³ P. J. Schafariks **Slavische Alterthümer**, Leipzig 1843—4, I, 11. Ovome zaključaju moglo bi se zabaviti jedino to, da bog u eddičnim **sagama** putuje i vojuje na svoje mitične dušmane, preodjevene imenom narodnih neprijatelja Skandinavcima, kao što, u istinu, to bijahu Vendi, jal Slaveni. I naš bog, u docnijoj versiji, vojuje na Turčina, ili na Tatarina

K opasci na str. 56 pridaj: Pučku čistinu bugarštica, iz kruga kosovskog, već metnuo pod sumnju tanki prosgjivač narodnih pjesama, St. Novaković (**Archiv**, III, s. 449—51).

Ono o konjskoj glavuči na str. 91, vr. 26—8, čitaj ovako: Kad naš težak, na zaštitu uljanika, ili kuće, ili polja, natiče na motku konjsku suhu glavuču, time, makar i nesvijesno, prizivlje u pomoć kušlja.